

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №5 (57)
(травень)

www.lit-bel.org www.novychas.gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«НАВІНЫ»: літаратурна-грамадскае жыццё траўня с. 2.
«АСОБА»: 80-годдзе «доктара беларускасці» Алега ЛОЙКІ с. 3.
«ПУБЛІЦЫСТЫКА»: артыкул пра іншадумства Станіслава
ДУБЯНЕЦКАГА с. 4.
«ПРОЗА»: апавяданне «Забі гэта!» Уладзіміра САДОЎСКАГА с. 5.
«ПАЗЭІЯ»: «Белае маўчанне, чорная немата» — вершы Валерыя
ДУБОВСКАГА с. 6.
«ФОРУМ»: вершы Эдуарда ГРАКОВІЧА с. 7.
«ФРАГМЕНТЫ»: раздзел з новай кнігі Леаніда ДРАНЬКО-МАЙСЮКА
пра Браніслава ТАРАШКЕВІЧА с. 8-9.
«ПРОЗА»: «Цяжкі разумення», апавяданне Сяргея КАЛЕНДЫ с. 10.
«НАРЫС»: «Шопінг па-беларуску» Галіны КАРЖАНЕЎСКОЙ с. 11.
«УСПАМІНЫ»: згадкі Ніны БУЛАЎКІ пра СБМаўскае жыццё
і сталінскія лагеры с. 12.
«КРЫТЫКА»: ЛЕГАЛ пра чарговы — 51-ы — нумар «ДЗЕЯСЛОВА» с. 13.
«ВАНДРОЎКІ»: эсэ Валерыя СТРАЛКО пра шведскі Готланд с. 14-15.
«КАЛЕЙДАСКОП»: анонсы, выданні і людзі месяца с. 16.

▶ АКТУАЛІІ

КНІГА Ў ГАЛАВЕ

Сяргей АСТРАЎЦОЎ

**Часам сустрэнеш сярод старых
камяніц, дзе люблю пахадзіць,
чалавека з кнігай у галаве
— гатовай, ці якая яшчэ
ў працэсе. Я й сам такі.**

Мне больш імпануюць тыя, хто хоча сказаць штосьці пра замкі, фарты, каралёў, пра гарадзенцаў. Адзін аўтар напісаў пра сваю родную Сібір, але ў Горадні чытаць пра Сібір не хочацца, у тутэйшых яна не ў пашане...

Пісаць ці не пісаць?

Дурацкае пытанне. Хоць некаторыя вядомыя раілі: калі можаш не пісаць — не пішы. А калі не можаш? Амерыканскі празаік Поль Тэру расказвае выпадак. Заможны дзялок, які бавіўся вершыкамі, наўна пацікавіўся ў яго: пісьменніцтва — ці добры спосаб зарабіць на жыццё? Не, канечне, але гэта файнае жыццё, — адказаў пісьменнік.

Файнае, бо звычайна робіш тое, што табе падабаецца. Пакуль не даходзіць да выдання кнігі: дзе ўзяць грошы? Адзін сталічны

празаік наракаў: у выдавецтве кніжку надрукуюць, а ганарар не даюць. Я прамаўчаў. Чалавеку бясплатна выпусцілі кніжку, і такі змрочны. А калі трэба заплаціць з уласнай кішэні, каб выйшла? Ад абурэння адмовіўся б пісаць?

Сумны чалавек звяртаецца да цябе на вуліцы з немым пытаннем: як надрукаваць кніжку, каб добра і не задорага? Першую здаў у дзяржаўную друкарню, яна безнадзейна рассыпалася, кажа. Другую хацеў — хай толькі дзесяць штук, але да дня народзінаў унука. У прыватнай фірме зрабілі так, што бясплатна такую б не ўзяў, а давялося заплаціць. З гэтай кнігай у галаве я й заспеў яго, з пыгальнікам у вачах.

Нейк сустрэў іншага знаёмага з навіной: толькі ад вялікага чыноўніка, дае грошы на кніжку! Колькі, пыгалецка, трэба? Мільёнаў пяць-шэсць? Не праблема, стралкам ды бегунам на экіпіроўку далі тры з паловай мільярды. Знаёмы здзіўляецца: на лукі-стрэлы, на красоўкі, колькі гэта кніжак можна было б надрукаваць...

Вершы пад дахам

Мэта майго гарадзенскага знаёмага — саюз пісьменнікаў,

«чэсны» саюз. Але там, у сталіцы, казалі: публікацый хапае, кніжкі няма! Чалавек выказвае здзіўленне: калі толькі стварылі саюз — яшчэ той, сталінскі, — ніякіх праблем не існавала: надрукаваў аповесць у часопісе — калі ласка! Так, пагаджаюся, але маглі прыняць, а маглі расстраляць, пад настрой... Ха-ха-ха! — пасмяяліся, але не доўга.

На суседняй камяніцы вулічнай шылда са сталёвым пяром: тут філія «чэснага» саюза. У іх галава не баліць, яны на бюджэце, ні пра арэнду, ні пра што думаць не трэба. Два пакоі маюць адразу, і саюзы пісьменнікаў два, але іхні — арганізацыя з месцам сустрэчы, а «нячэсны» — беспрытульны, без даху над галавой. Так, паасобныя творцы, накшталт гарадскіх партызанаў.

Шылду мець зусім нядрэнна. Завіталі нейк скандынаўскія аўтары, начальства іх падручкі і да сваіх паэтаў-празаікаў. У скандынаваў пісьменнікі адчуваюць падтрымку, іх не дзеляць на два гагункі, у іх літаратурныя агенты, яны свабодна ездзяць і суразмоўнічаюць з важнымі калегамі і выдаўцамі.

Паставіць у думках сябе на месца шведаў альбо фінаў я

не магу, пацікаўлюся лепей: як знаёмцу сабіла трапіць на прыём да чыноўніка, у якога ў шэфлядзе грошы на кніжкі? Хто б мог падумаць! Паралі за-

пісацца па асабістым пытанні. А хіба гэта асабістае? А якое ж?! Там усе па асабістых, толькі праблемы іншыя: дах цячэ, газ не праводзяць, у студні дрэнная вада. А тут чалавек з кніжкай раптам! Словам: у патрэбны час у патрэбным месцы. Ну й кніжка павінна быць мясцовага зместу, сказала начальства...

Маем іншы прыклад: каб надрукаваць «раман пра каханне», чалавек узяў крэдыт у банку. Жонка яўна была не рада. Але мяне, кажу, пра каханне мясцовая белетрыстыка не надта закранае. Праўда, аўтары нярэдка маюць схільнасць да збытковай лексікі або да дзівосных сказаў, воку робіцца цікавей: «на шыі адзення рукі замацавалі новую зашпільку», «хлопчык упаў у яму вышынёй два метры», «лядашчы плот без весніц стаяў разнасцежаны», у яго на галаве была «вузкая спартыўная кепка».

Разумею, разумею, часам складана апанаваць думкі, калі іх шмат, словы разбягаюцца як авечкі ці кураняты, трэба загнаць іх, абмежаваць, скласці ў кнігу, схваць пад вокладку. А гэта зусім не проста, як здаецца, дастаткова паслухаць бясконцыя даклады. Часам тэлевізар гаворыць адно, думае другое, робіць трэцяе. Чыталі, чыталі «Тутэйшых», — вельмі ў духу. З кніжкамі таксама гісторыі здараюцца: на вокладцы адзін горад, друкуецца ў другім, а перапраўляецца цераз мяжу, каб заблытаць сляды, у трэцім. Мацей ты наш, Бурачок... У «чэсны» саюз яго сёння наўрад ці ўзялі б, хоць і кніжку меў.

Радые Свабода

▼ АНОНС

**Алесь КАСКО. Нічога больш:
вершы і пераклады.
— Брэст: «Альтэрнатыва»,
2011. — 96 стар.**

Чарговы зборнік лаўрэата літаратурных прэмій Алеся Каско выйшаў пасля дзесяцігадовага перапынку. На верхах апошняга перыяду ляжыць адбітак творчага і пэўнага жыццёвага падсумавання:

*Я з кожнай магілай сябе крыжаваў,
звыкаўся з адвечнай людскою юдоляй
і жаль свой агучваў —
нічога не выказаў болей.
Ставала мне радасці: ветру і полю,
птушкам і вёснам не раз тураваў
сваім паддалоскам —
нічога не выказаў болей...
Ці стаў я паэтам?
Нічога не выказаў болей,
чым тое, што ў лёсе сваім прачытаў.*

Арганічна ў агульны змест і настрой кнігі ўплываюцца новыя пераклады паэта з шэрагу слаўянскіх (македонскай, польскай, расійскай, украінскай), а таксама з нямецкай моў.

▶ ПАЗДЗЕІ

САЛІДАРНАСЦЬ З ЛІТАРАТУРНАЙ БЕЛАРУССЮ

10 траўня ў Нацыянальным тэатры сталіцы Фінлянды Хельсінкі адбыўся «Вечар свабоды Беларусі». На сцэне тэатра гучалі вершы беларускага паэта, былога кандыдата ў прэзідэнты Уладзіміра Някляева, а таксама распавядалася пра сённяшнюю сітуацыю ў Беларусі, пра судовыя працэсы над экс-кандыдатамі ў прэзідэнты і ўдзельнікамі акцыі пратэсту 19 снежня.

Адна з арганізатараў акцыі салідарнасці з Беларуссю ў Фінлянды — дачка паэта і былога кандыдата ў прэзідэнты Ева Някляева — у інтэрв'ю «Радыё Свабода» адзначыла, што фінаў вельмі ўсхвалявала тое, што адбываецца ў Беларусі цягам апошніх месяцаў: «Калі я размаўляла з прадстаўнікамі МЗС Фінлянды, яны мне казалі, што падзеі ў Беларусі выклікалі наймацнейшую рэакцыю ў фінскім грамадстве. Шараговыя фіны пішуць і тэлефануюць у МЗС і просяць, каб Беларусь заставалася ў прыкрытэтах фінскай замежнай палітыкі».

Таму Ева Някляева разам з сябрамі, прадстаўнікамі творчай інтэлігенцыі вырашыла расказаць пра тое, што адбываецца цяпер у Беларусі: «Мы будзем распавядаць пра апошнія навіны з Беларусі — пра тое, як праходзяць суды, пра жорсткія прысуды, якія ўжо атрымалі актывісты, пра тое, як праходзяць працэсы над Саннікавым і маім бацькам. У праграме акцыі — вершы майго бацькі, якія пераклаў на фінскую мову Юка Малінэн. Юка быў вельмі ўражаны тым, што здарылася з татам».

Фінскі паэт Юка Малінэн (Jukka Mallinen) пазнаёміўся і пасябраваў з Уладзімірам Някляевым, калі той жыў у Хельсінкі.

«Сапраўды, гэта мой добры сябар. Нядаўна выйшла падборка ягоных вершаў у нашым асноўным літаратурным часопісе «Парнас». Цяпер я пераклаў яго вершы адмыслова для гэтай вечарыны. Вершы цікавыя, там беларуская душа, такая меланхолія, стрыманыя сантыменты. Усё гэта даволі блізка і для фінскай душы. У нас быў вядомы паэт Эйна Лейна (Eino Leino), які жыў на пачатку мінулага стагоддзя, дык настроем, песімізмам Някляеў падобны да яго, як я зразумеў, калі яго перакладаў». Юка Малі-

нен бываў у Беларусі, сустракаўся з актывам Саюза беларускіх пісьменнікаў. Гэта і пры ягоным спрыянні як кіраўніка фінскага ПЭН-цэнтра быў расшуканы і перавезены да Вільні валун на магілу Васіля Быкава.

Перад вечарынай Ева Някляева выбрала ўрыўкі з блогаў удзельнікаў падзеяў, якія былі на плошчы Незалежнасці 19-га снежня, і з іх фінскі рэжысёр зрабіў імправізаваны спектакль. Таксама гучала музыка — фінскія музыкі адгукнуліся на заклік далучыцца да гэтай акцыі. «Там вядучыя фінскія актёры сярэдняга пакалення, вельмі добрыя музыкі — першыя асобы нашага тэатральнага і музычнага свету — працягваюць сваю салідарнасць з вольнай Беларуссю», — расказаў «Радыё Свабода» фінскі паэт Юка Малінэн.

Адначасым, што з беларускімі літаратурамі-вязнямі — Уладзімірам Някляевым, Аляксандрам Фядутам, Паўлам Севярынцам — салідарызуецца еўрапейская пісьменніцкая супольнасць: Еўрапейская Пісьменніцкая Рада, Балтыйскі Пісьменніцкі Саюз, Саюзы пісьменнікаў і ПЭН-цэнтры дзясяткаў краін, у тым ліку і Скандынавіі. Падтрымка калегаў гучыць не толькі з Фін-

лянды, але і са Швецыі, дзе ў хуткім часе выйдзе кніга Уладзіміра Някляева, Польшчы.

Каля сотні паэтаў, літаратараў і дзеячоў культуры з усяго свету нядаўна падпісалі ліст салідарнасці з Уладзімірам Някляевым і іншымі рэпрэсаванымі беларускімі літаратарамі ды заклікалі беларускія ўлады і суд неадкладна вызваліць паэта: «У сваёй прамове на судовых слуханнях 6 траўня паэт Уладзімір Някляеў сказаў: «Я паэт. У мяне няма «юрыдычнага» мыслення. І ніхто ўжо нічога не можа з гэтым зрабіць. Ёсць рэчы нашмат важнейшыя, чым юрыспрудэнцыя ці палітыка. Сакральныя рэчы. Чалавек — больш, чым проста юрыст або палітык», — цытуе калектыўную заяву polskieradio.pl. — Уладзімір Някляеў ... быў збіты да страты прытомнасці, да чэрапна-мазгавой траўмы ... выкрадзены з рэанімацыі і арыштаваны. Цяпер ён паўстаў перад судом за арганізацыю дзеянняў, у якіх у яго нават не было магчымасці ўдзельнічаць. Мы заяўляем аб сваёй падтрымцы Уладзіміра Някляева і яго сяброў. Мы стаім на Плошчы разам з імі. Камусьці можа здацца дзіўнай наша еднасць моцнай веры ў тое, што ёсць рэчы, больш

важныя, чым палітыка альбо юрыспрудэнцыя. Але мы заяўляем, што жыццё Паэта, свабода Паэта нашмат важнейшыя, чым часовыя патрабаванні дадзенага гістарычнага моманту. Уладзімір Някляеў аддаў свой голас, голас Паэта, за тых у Беларусі, хто марыць аб лепшым жыцці, хто хоча больш выбару й больш свабоды. І мы хацелі б дадаць свае галасы да яго голасу. Мы звяртаемся да ўраду Беларусі й да Высокага суда вызваліць Уладзіміра Някляева, даць яму волю пісаць і ствараць. Яму ёсць чым папоўніць скарбніцу беларускай культуры». Заяву, сярод іншых, падпісалі Віслава Шымборска, Эгідзіус Аляксандравічус, Цімаці Гартан Эш, Джэйм Хіршфільд, Конрад Лой, Хаціф Джанабі, Вытурыс Яруціс, Мадлэйн Грывэ, Юлія Хартвіг, Ежы Лыг, Тэрэса Валас, Томаш Ружыцкі, Кшыштаф Чыжэўскі, Багдан Тоша, Марэк Залескі і дзясяткі вядомых літаратараў Еўропы.

А нядаўна на адрас Саюза беларускіх пісьменнікаў з Швецыі ПЭНа прыйшло запрашэнне У. Някляеву прыняць удзел у Міжнароднай кніжнай выставе ў Гётэборгу...

Прэс-служба СБП

▶ MEMORIA

СПАЧЫЛА Ў ВЕЧНАСЦІ
ВАЛЯНЦІНА КОЎТУН

30 красавіка ў Пінску на 66-м годзе жыцця памерла вядомая беларуская пісьменніца Валянціна Коўтун.

Валянціна Коўтун (сапр. Валянціна Новік) нарадзілася 6 красавіка 1946 года ў вёсцы Дземяхі Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці ў сям'і настаўніка. У 1964 г. паступіла на філалагічны факультэт Львоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, а з 4 курса пераправалася ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (скончыла ў 1969-м).

Працавала настаўніцай мовы і літаратуры Варнянскай сярэдняй школы Астравецкага раёна (1969–1970), літкансультантам «Сельскай газеты» (1970–1976). З 1976 г. — літсупрацоўнік, з 1979 г. — рэдактар аддзела крытыкі і літаратуразнаўства часопіса

«Польмя», з 1982 г. — загадчык рэдакцыі літаратуры для юнацтва выдавецтва «Юнацтва», з 1990 г. — старшы рэдактар аддзела прозы часопіса «Польмя». У 1977–1980 гг. вучылася ў аспірантуры пры Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклора АН БССР. Кандыдат філалагічных навук. Сябра СП СССР з 1976 г.

У друку выступала з 1966 года. Валянціна Коўтун — аўтарка паэтычных зборнікаў для дзяцей «Мы робім казку» (1983), «Вясёлы заасад» (1986), кнігі апавяданняў «Калінавая гронка залатая» (1988), рамана-жыцця «Пакліканьня» (2002, часопіс «Польмя»), прысвечанага Эўфрасіні Полацкай. Выступала як крытык, літаратуразнаўца і перакладчыца з расійскай, украінскай і іншых моў. Аўтарка артыкулаў пра фальклор у сучаснай беларускай паэзіі. Выйшлі кнігі «Святло народнага слова: Паэтычны лад беларускай народнай песні» (1984), «Крыніца паэзіі: На шляхах эпізацыі» (1987).

Адна з важных тэмаў творчасці — асэнсаванне асобы беларускай паэткі Цёткі (А.Пашкевіч), якой прысвечаны паэмы «На зломе маланкі» (1979), «Суд Алаізы» (1985), раман-дылогія «Крыж міласэрнасці» (1988–1996). Лаўрэат Літаратурнай прэміі СП БССР імя А.Куляшова (1986) за кнігу паэзіі «Метраном».

У апошнія гады актыўна займалася тэмай сталінскіх рэпрэсій і пісала «лагерныя» вершы пад псеўданімам Леся Беларуска.

Вечная Вам памяць, Валянціна Міхайлаўна!

▶ ЮБІЛЕЙ

СТАГОДДЗЕ ВАСІЛЯ ВІТКІ

16 траўня споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння выбітнага беларускага паэта, драматурга і перакладчыка Васіля Віткі.

Нарадзіўся Васіль Вітка (сапр. Цімох Крысько) ў вёсцы Еўлічы Слуцкага раёна Мінскай вобласці. Удзельнічаў у паходзе Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь і да самага пачатку вайны працаваў сакратаром Беластоцкага абласнога аддзялення СП БССР. З пачатку Вялікай Айчыннай вайны — у рэдакцыі газеты «Савецкая Беларусь». З дня ўтварэння часопіса «Беларусь» (студзень 1944) працаваў яго адказным сакратаром, з 1948-га — намеснікам, затым — галоўным рэдактарам газеты «Літаратура і мастацтва». У 1957–1974 гадах — галоўны рэдактар часопіса «Вясёлка».

Друкавацца пачаў у 1928 годзе. Першы зборнік вершаў «Гартванне» быў выдадзены ў 1944 годзе ў Маскве. Пасля выхадзілі ў свет зборнікі «Поўдзень» (1946), «Вернасць» (1953), «Ружа і штык» (1958), «Паверка» (1961), «Вершы» (1968), «Беларуская калыханка» (1971), «Праводзіны лета» (1972), «Вышыні святла» (1977), «Случчына» (1981), «Трэція пеўні» (1988), зборнік сатыры і гумару «Для дома, для альбома і трохі для эпохі» (1983). Для дзяцей выдаў кніжкі паэзіі і вершаваных казак «Вавёрчына гора» (1948), «Буслінае лета» (1958), «Казка пра цара Зубра» (1960), «Дударык» (1964), «Азбука Васі Вясёлкіна» (1965), «Казкі» (1968, 1976), «Чытанка-маляванка» (1971), «Хто памагае сонцу» (1975), «Ладачкі-ладкі» (1977), «Мы будзем метро» (1979), «Мінскія балады»

(1982), «Казкі і краскі», «Госці», «Загадка пра зярнятка» (усе 1984), «Дзесяць» (выбраныя творы ў дзвюх кнігах, 1986), «Свята дружбы» (1987), зборнік апавяданняў «Зайчык-вадалаз» (1962). Выйшлі Выбраныя творы ў 2 тамах.

Напісаў шмат літаратурнакрытычных і публіцыстычных артыкулаў на маральна-этычныя і vivaваўчыя тэмы.

На беларускую мову пераклаў паэму У. Маякоўскага «Добра!» (1940, з Р.Льнёвым), «Пань Галаўлёв» М. Салтыкова-Шчадрына (1956), кнігу В. Сухамлінскага «Блакітныя жураўлі» (1971), творы расійскіх, украінскіх, латышскіх, балгарскіх і польскіх пісьменнікаў.

У 1978 годзе Васіль Вітка быў узнагароджаны Міжнародным

ганаровым дыпламам імя Х. К. Андэрсена з занясеннем прозвішча пісьменніка ў ганаровы спіс вялікага дацкага казачніка. За кнігі «Беларуская калыханка» (1971), «Казкі» (1968), «Чытанка-маляванка» (1971) паэту ў 1972 годзе прысуджана Дзяржаўная прэмія БССР. Заслужаны дзеяч культуры БССР (1970).

5 ліпеня 1996 года зямное жыццё Васіля Віткі скончылася. Большасць ягоных твораў запатрабаваная і сёння, як, да прыкладу, наступныя радкі яго верша-сімвала:

*Мы на Случы ўсе — сакуны,
Завомса сакунамі.
Спрадвеку хлеб наш сакаўны
І мова сакаўная...*

Прэс-служба СБП

▶ ЮБІЛЕЙ

ДОКТАР БЕЛАРУСКАСЦІ

Яму споўнілася 60... Мог бы яшчэ і дажыць. І парадавацца, і пасумаваць. І дапісаць тое, што думалася, не давала супакою, трывожыла, натхняла.

Але яго ўжо некалькі гадоў няма — у беларускай перыядыцы, у выдавецкіх планах, у студэнцкіх аўдыторыях. Нястомнага кляпатуна, сардэчнага дарадцы і сябра, правадзейнага доктара беларускасці і непаўторнага філфакаўскага дэкана...

А яны, дэканы ўніверсітэцкага філфаку, былі розныя. І такія, што свае ўступныя лекцыі пачыналі з успамінаў пра аспіранцкае жыццё, падчас якога прачытваўся Поўны збор твораў Леніна. А быў і такі, які свае ўступныя лекцыі пачынаў з іншага прызнання: у свае аспіранцкія гады прачытаў Збор старабеларускіх летапісаў.

Гэты чалавек — Алег Антонавіч Лойка — прыйшоў у свет у першы дзень мая-траўня 1931 года. Скончыўшы ў родным Слоніме агульнаадукацыйную польскую школу, вучыўся затым у школе расейскай, а на сталічны філфак быў прыняты толькі кандыдатам у студэнты — бо меў ускосныя сувязі з Саюзам беларускай моладзі. Хоць ці не «страшнейшым грахам» яго перад савецкай уладай была юнацкая публікацыя ў акупацыйнай «Баранавіцкай газэце»...

Але ён стаў кандыдатам у беларускасць, чаму сведчанне — паспяхова вучоба, першыя вершы і студэнцкія публікацыі. А вось доктар беларускасці нараджаўся ў ім падчас згаданага вышэй аспіранцкага жыцця. Мацнеў-сталеў — у тысячах лекцый на працягу амаль пяцідзесяцігадовай філфакаўскай працы. Гэтае сталенне выявілася ў тысячах навуковых артыкулаў, у паўсотні кніг паэзіі і прозы, у даследніцкім летапісе гісторыі беларускай літаратуры — ад старажытнасці да дня сучаснага, у раманах-эсэ пра найвыдатнейшых сыноў нашай зямлі Францыска Скарыну і Янку Купалу. Гэтае сталенне адзначалася званнямі дацэнта (1962) і прафесара (1971), члена-карэспандэнта НАН Беларусі (1989), ступенямі кандыдата (1956) і доктара (1969) філалагічных навук, узнагародамі (орденам Дружбы народаў і медалямі), лаўрэатствам: Дзяржаўнай прэміяй Беларусі (1990) і Прэміяй імя У. Пічэты (2003).

Званне ж доктара беларускасці — і найбольш пашанотнае з усіх пералічаных, і найбольш клопатнае, бо Алег Лойка, сын таленавітага слонімскага фельчара, шчыра і нястомна лячыў-лекаваў нашу беларускую памяць, нашу крывіцка-дрыгавіцкую волю, наш еўрапейскі інтэлект, наш ліцвінскі дух. Ягоныя лекі — паэтычныя, песенныя, літаратуразнаўчыя, эсэістычныя, публіцыстычныя, перакладніцкія, настаўніцкія — увабралі мудрасць, мужнасць і вопыт сотняў пакаленняў і яшчэ сотням новых пакаленняў беларусаў будучы мацаваць нацыянальнае здароўе.

Як некалі рабілі гэта маладому аспіранту згаданага напачатку летапісы....

Алесь Пашкевіч

ПРАЎДАЮ СВЕТА ПРЫГОЖЫЦЦА

Алег ЛОЙКА

Мая Сцяна Плачу

Не трэба ехаць у Ерусалім:
Мая Сцяна Плачу тут, у Беларусі, —
Эканомлю на білеце.
Ды й навошта мне замежныя сцены плачу,
Калі слёз у мяне ўжо няма,
Калі слёзы, здаецца, усе выплакаў.
А ўвогуле аддаў бы ўсе свае грошы,
Каб да Сцянаў Плачу не даязджаць.

Баторы

Блізкім некаторым
Ён казаў нібыта:
«Каб ня быў Баторым,
быў бы езуітам».
Белай, мне здаецца,
Ніткай тое шыта
Тут, дзе Нёман льецца,
І — не езуітам.
Замак з касароу
Шэпча мне тут штодня:
«Каб ня быў Баторым,
быў бы ён Гародняй...»
Верыць таму шэпту?
Смерць туманам крыта:
Можжа свая лепта
Ў ім ад езуіта?»

Оперны

О, Оперны — ты Вялікі
У лёсе маім таксама:
Памятаю, як клікаў
Наведаць галёрку маму.
Трымецю, як у лесе асіна,
У кармазінавым сутарэнні:
Маці ж слухала сына
З нясхованым захапленнем.
А магло б і не быць даравана
Лёсам жаданых змен,
Калі б цыганскім сапрана
Не скрала душу Кармэн...

Пад гэтым небам,
Пад гэтым сонцам —
Не толькі глеба,
Не толькі стронцый...

Пад гэтым небам
Мая надзея
Штодня ўзыходзіць,
Штодня ірдзее.
Не дабрадзей я,
А лустай хлеба
Дзялюся дзеля —
Жыцця і неба!

А чаму б і не...

— Мо прыедзеце да мяне?..
— А чаму б і не...

А чаму б і не:
Дарога, як струна,
У тумане — не ў мане —
Беларуская старана...
А чаму б і не:
Хіляцца ў паясы
Пушчы і каласы
Таму, хто іх не міне...
А чаму б і не:
Верас адхон ахіне,
І прывітае здалёк
Радасны васілёк.
Нёман перабяжыць
Верткай вавёркай Уша,
І небасхіл задрыжыць,
Нібы мая душа.
Над Шчараю упадзе
І ціха душу прыхіне,
Як аніхто, анідзе —
Тваё «А чаму б і не...»

Закаханыя ж вёслы былі,
Свае рэкі былі і азёры, —

Разышліся, нібы караблі,
Скрухі поўныя, жалю і гора.

Караблі ж тыя, д'ябал дзяры,
Пад любою, відаць, арбітай
Разыходзяцца не па дабры,
А сыходзяцца бортам бітым.
Маладое б у рукі вясло,
Юнгі голас у спеў паэзны,
Ды нічога нібы не было:
Разбіткі адплываюць нема.

Душа мая

Душа мая — дуга вясёлкі,
Не запрагаць кагось — дуга.
Пад ёю, хоць збірай іголки,
Ці радасць побач, ці туга.
І цяжка мне з маёй душою,
што ўпарціцца не быць ляўшою,
а правіцай, каб праваруч
ля ўсіх быць безданяў і круч.

Туман мяне не затуманіць,
Імжа — не заімжыць,
Бо не з тых я, хто маніць —
Калі страх набяжыць.
Тым жыццём, што пражыў я,
Сведчу, покуль не знік:
Праўдзе адной служыў я —
Вечны яе даўжнік.
Праўдаю свет прыгожыцца,
Праўды нідзе не згубі:
Жыццё толькі ёю доўжыцца,
Карэнні яе ў глыбі...

Нілу Гілевічу

«А я лягу, прылягу...»
Вось і я, брат, прылёг
У апошнюю смагу
Развітальных дарог.
Усміхніся ж, мой гаю,
Не сумуй, родны мох.
Я навек прылягаю,
Край злюбіўшы, як мог.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

12 (4)

▶ ПАЗІЦЫЯ

З ПАГАРДАЙ ДА ІНШАДУМСТВА

Станіслаў ДУБЯНЕЦКІ,
кандыдат філасофскіх навук

Калі на самым пачатку 1990-х гадоў над шматпакутнай Беларуссю нарэшце «засвяціла» доўгачаканая зорка незалежнасці, мы, абсалютна непадрыхтаваныя да такога павароту ў нашым гістарычным лёсе, не змаглі знайсці тое рацыянальнае зерне, з якога развіўся б плод сапраўднай палітычнай і эканамічнай суверэннасці беларускай нацыі, яе духоўнага разняволення і культурнага ўздыму.

Палітычная сістэма, якая была ўсталявана ў Беларусі пасля першых прэзідэнцкіх выбараў 1994 г., не змагла б доўга праіснаваць, калі б яна не абапиралася на феномен т.зв. «масавага чалавека», які не здольны ўсвядоміць сваю людскую адметнасць, а адчувае сябе такім, «як і ўсе», які не разумее, што могуць быць людзі з іншым мысленнем, з іншым поглядам на навакольную рэчаіснасць. Такі збыднелы душой чалавек заўсёды прытрымліваецца аднаго жывіцёвага прынцыпу: «Хто не такі, як я, хто думае не так, як я, той мой вораг», ён прызнае толькі «ўладу сілы», «моцнага кулака». Людзі з падобнай псіхалогіяй раба і плябея ёсць сярод усіх сацыяльных пластоў грамадства, у тым ліку сярод кіраўнічых кадраў.

Як ні горка гэта ўсведамляць, але добрым пажыўным асяродкам для рэалізацыі такой наступальнай лініі ў адносінах да іншадумцаў стала частка т.зв. «інтэлігенцыі», якой авалодала пачуццё страху, боязі страціць міласціва выдзеленыя ёй уладай крыхі адгульнага «пірага» і якая забыла, што ідэалам сапраўднай інтэлігенцыі заўсёды было служэнне народу і ўнутранае права крытыкаваць любыя дзеянні палітычнай улады, валодаючы ўладай іншай — над розумам людзей.

Сведчаннем такога непрадказальнага развіцця падзей у Беларусі стала фактычнае разбурэнне прававых асноў у ўзаемаадносінах дзяржавы, грамадства і асобы, арышты і судовыя расправы над нязгоднымі, звальненні з працы і вучобы за выказанне самастойных ідэй і думак, беспакаранасць любых дзеянняў, накіраваных супраць тых, хто хоць у нечым адрозніваецца ад архетыпу ўладатрымальнікаў і таго ж «масавага чалавека».

Непрыхільныя адносіны да вальнадумства сталі характэрнай прыкметай амаль усіх афіцыйных грамадска-палітычных кампаній і мерапрыемстваў. За прайшоўшыя гады былі ліквідаваны некаторыя няўрадавыя дэмакратычныя арганізацыі, вядомыя адукацыйныя ўстановы, правабарончыя арганізацыі і аналітычныя цэнтры, забаронена дзейнасць незарэгістраваных аб'яднанняў, спынены выпуск

шэрагу незалежных выданняў («Пагоня», «Салідарнасць», «Свабода» і інш.).

Фактычнае непрызнанне ўладамі гарантаваных Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь правоў т.зв. меншасці на выказанне альтэрнатыўнай думкі, ігнараванне, а то і жорсткае падаўленне адкрытых спробаў яе выказання прыніжае чалавечую годнасць, ставіць людзей перад складаным маральным выбарам паміж дэклараванай свабодой і пастаянным пошукам шляхоў пераадолення чыноўніцкага супраціўлення яе рэалізацыі.

Перад такой дылемай стаяць не толькі члены апазіцыйных (нават зарэгістраваных) палітычных партый і аб'яднанняў, але і шмат хто з тых людзей, што проста маюць сваю незалежную думку. Гэта прадпрымальнікі, маладзёжныя актывісты, вернікі з непрызнаных дзяржавай рэлігійных аб'яднанняў і арганізацый нацыянальных меншасцей, незалежныя журналісты, дэмакратычна і нацыянальна арыентаваныя прадстаўнікі навуковай і творчай інтэлігенцыі.

Пра тое, як беларускім літаратарам нялёгка было працаваць і выдаваць свае творы ва ўмовах адсутнасці свабоды творчай думкі і ганьбавання роднай мовы, расказаў Васіль Быкаў у сваёй кнізе ўспамінаў «Доўгая дарога дадому» (2002). «У мірны час, — пісаў ён, — літаратарам не стралялі ў патыліцу. Затое шырока практыкавалася забойства іх твораў. Творы не друкавалі, за імі палявалі, рукапісы перахоплівалі на пошце, тайна аддавалі ў карныя органы, якія выносілі свае прысуды — і творах, і аўтарам. І рабілі тое не акупанты, не людзі іншай нацыі ці рэлігіі, а свае — калегі, таварышы, нават сябры». Сам В.Быкаў доўгі час жыў і працаваў у атмасферы арганізаванай траўлі, непрыняцця рэгламентаванай крытыкай т.зв. «акопнай праўды», што стала

сімвалам яго рэалістычнай, бяспрашна праўдзівай творчасці.

Беларускія пісьменнікі неаднаразова выступалі ў абарону В.Быкава, супраць яго цкавання і злобнай лаянкі ў электронных і друкаваных сродках масавай інфармацыі. Так, у студзені 2000 г. Рада Саюза беларускіх пісьменнікаў асудзіла выпадкі дзяржаўнага тэлебачання супраць В.Быкава, выказала сваё негатыўнае стаўленне да той хлусні, якой быў абліты з тэлеэкрану выдатны пісьменнік ды нязломны грамадзянін. Аўтарам і высокім заказчыкам абразлівай крытыкі Генадзь Бураўкін парэкамендаваў лепш прыслухацца да разумнага чалавека, якому баліць усё, што робіцца ў Беларусі, а не слухаць наезных палітычных палкоўнікаў, якім нішто беларускае не толькі не баліць, а якім нічога беларускага не патрэбна, а можа, нават і ненавісна.

А ў красавіку таго ж года, пасля выхаду на Беларускім тэлебачанні паклёпніцкай праграмы «Тайныя пружыны палітыкі», 18 членаў Саюза беларускіх пісьменнікаў, даўніх сяброў і паплечнікаў В.Быкава, выступілі з адмысловай заявай, у якой патрабавалі ад улады Беларусі спыніць ганебнае шальмаванне ў дзяржаўных СМІ гэтага вядомага ва ўсім свеце пісьменніка, змагага з фашызмам, вэтэрана-франтавіка, чалавека, які ўсё сваё жыццё намагаўся паказваць у сваіх творах праўду, хоць і горкую. Дарэчы, ініцыятар заявы Алесь Пашкевіч сутыкнуўся тады з нежданнем многіх літаратараў падпісаць ліст, і перш за ўсё тых, хто меў дзяржаўную пасаду ці разлічваў нешта атрымаць ад уладаў на чарговым пісьменніцкім з'ездзе.

На жаль, і сёння афіцыйная прапаганда адносіць да няўгодных, «няправільных» многіх таленавітых твораў (не толькі з ліку літаратараў), уключаючы іх у нейкія «чорныя спісы», забараняючы публікацыю іх кніг,

арганізацыю публічных мастацкіх выстаў, канцэртаў і інш. І ў рэалізацыі гэтай забаронна-абмежавальнай практыкі чыноўнікі таксама шырока карыстаюцца паслугамі былых таварышаў па пісьменніцкім цэху, а сёння актыўных членаў праўладнага Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Глыбокую занепакоенасць грамадзянскай супольнасці выклікае ўзмацненне наступу на незалежную журналістыку і настойлівыя спробы абмежавання доступу грамадзян да поўнай, дакладнай і аб'ектыўнай інфармацыі. Аб гэтым яскрава сведчаць адміністрацыйны ўціск і эканамічная дыскрымінацыя, неабгрунтаваныя папярэджанні рэдакцый, запалохванні і пераслед вядомых журналістаў, пагрозы закрыцця недзяржаўных перыядычных выданняў і радыёстанцый, блакаванне інтэрнэт-сайтаў і інш.

Не абмінуў беларускіх літаратараў і незайдзены лёс многіх удзельнікаў мінулай прэзідэнцкай кампаніі і той шматтысячнай мірнай акцыі грамадзян, якая адбылася ў ноч з 19 на 20 снежня 2010 г. У сувязі з гэтым мне ўзгадваюцца разважанні Рыгора Барадуліна аб поўным драматызме жывіцёвым шляху паэта Уладзіміра Дубоўкі, які ў сталінскіх лагерах, турмах і ссылах «адгрукаў» ад званка да званка каля 28 гадоў свайго жыцця. «Трэба аддаць належнае нюху чэкістаў, — пісаў Р.Барадулін, — ведалі, дзе сапраўдны талент, дзе патэнцыйны геній нацыі, — вынішчалі самых лепшых, драбязя трапляла ў чорны нерат ленінска-сталінскіх апырчнікаў па інерцыі, для валу, для масавасці».

Як аказалася, нядрэнным «нюхам» валодаюць і сучасныя беларускія чэкісты і спецназаўцы. Уззяць хаця б праведзеную імі спецаперацыю па «нейтралізацыі» аднаго з кандыдатаў у прэзідэнты Рэспублікі Беларусь Уладзіміра Някляева. Мне здаецца, што калі не непасрэдна выканаўцы

гэтага зладзейскага нападу, дык іх натхняльнікі добра ведалі, хто такі У.Някляеў.

Той жа Рыгор Барадулін у сваёй прадмове да выбраных твораў У.Някляева, выдадзеных у 2010 г., называе яго адным з самых непаўторных і геніяльных твораў на мяжы стагоддзяў, Пэтам з вялікай літары, які ўзняў на еўрапейскі ўзровень беларускую паэзію і прозу, які ўражае сваёй дасведчанасцю, абсягам сваіх інтарэсаў, далягляднасцю мыслення.

Не паддаецца здароваму сэнсу спроба сілавых структур і штатных ідэолагаў падагнаць мірны пратэст грамадзян супраць вынікаў прэзідэнцкіх выбараў пад «справу аб дзяржаўным перавароце». Але ж гэта і не дзіўна. Версіі аб нейкіх патаемных змовах і імкненні да гвалтоўнага захопу ўлады, падрыхтоўцы за межамі Беларусі баявікоў і завозе зброі ў рэспубліку сталі пастаянным спадарожнікам усіх важнейшых палітычных кампаній і адным са сродкаў падрыхтоўкі грамадскай думкі да асуджэння палітычных апанентаў улады.

Тым часам яшчэ ў 1995 г. Васіль Быкаў падкрэсліваў, што калі дэмакратыя змушана карыстацца толькі дэмакратычнымі метадамі, дык іхнія супернікі заўсёды вольныя ў выбары сродкаў — ад раз'юшанай хлуслівай прапаганды да хітрасцей спецслужбаў, і што ў гэтай справе «ў іх ёсць вельмі разумныя памагаты з ліку інтэлігенцыі, якія давядуць, што Народны фронт звязаны з ЦПР, а ўсе нязгодныя з новай палітыкай — шпіённы-шкоднікі, гестапаўцы, здраднікі, калабаранты перыяду мінулай вайны і да т.п.», і што будучы здымаць фільмы на шталт Азаронкавага — з даволі вольным мантажом, але вельмі поўнай ідэяй.

Прама-такі ў яблычак патрапіў наш класік-прарок, паколькі сёння мы маем і «ворагаў народа», і «пятыя калону», і «местачковых прадажных палітыкаў і журналістаў», і «польскія і германскія спецслужбы», і, што вельмі сімвалічна, ананімны тэндэнцыйны фільм «Плошча. Железом по стеклу»!

Прычына ўсіх гэтых «анамалій» у тым, што ва ўзаемаадносінах улады з той часткай грамадства, якая думае і адчувае інакш, ёсць толькі адзін довад і адзіная дактрына — забароны, абмежаванні, татальны кантроль. Можа, менавіта па гэтай аказаліся безвыніковымі неаднаразовыя спробы арганізацыі дыялогу паміж уладамі і прадстаўнікамі грамадзянскай супольнасці. Таму, на маю думку, дасягнуць гармоніі ў гэтых узаемаадносінах можна толькі на аснове прызнання дзяржавай таго факта, што палітычны плюралізм, свабода поглядаў і перакананняў, вырашэнне ключавых пытанняў грамадскага жыцця большасцю галасоў пры ўважлівым уліку пазіцыі меншасці з'яўляюцца аб'ектыўнай умовай і адным з важнейшых фактараў эфектыўнага функцыянавання дзяржаўнага механізму і ўсяго грамадства ў цэлым.

13 (5)

ПРОЗА

▶ АПАВЯДАННЕ

ЗАБІ ГЭТА!

Уладзімір САДОЎСКІ

— Забі! Забі! Забі! — крычалі трыбуны. Гледачы заўзята надрывалі глыткі. У неба ўздымаліся сціснутыя кулакі і кавалкі ежы. Тысячы вачэй утаропіліся ў цэнтр арэны. Дзве постаці сярод скрываўленага пяску — гладыятар і зрынутага ім пачвара — прымушталі галосіць з усё моцы вольны народ Рыма.

— Забі-забі-забі! — словы зліваліся ў бязлітасны рык.

Ксенас стаяў моўчкі. Павебра з хрыпам выходзіла з грудзей. Ныла запясе правай рукі. Даспехі і меч цягнулі да зямлі. Гладыятар падняў позірк да імператарскай ложы. Імператар кінуў і выцягнуў руку з наківавным долу вялікім пальцам. Трыбуны зараўлі.

Упершыню пра жудасную пачвару з ускрайкаў імперыі Ксенас пачуў тры месяцы таму. Скочыліся памінальныя гульні ў гонар першага легата імператарскага легіёна — стары ваяка заслужыў пышныя хаўтуры. Ксенас сядзеў у лазні. Загойваў стомленае цела, прыслухоўваўся да размоваў іншых наведвальнікаў. Нездалёк два чыноўнікі з муніпалітэту, што займаліся наладжаннем гульні, абмяркоўвалі нядаўнія плёткі. Размова ішла пра дзіўную істоту, якую выкарыстоўвалі ў якасці гладыятара ці то ў Палестыне, ці то ў Тунісе. Ксенас шмат з той размовы прапусціў міма вушэй, але запомніў, што тую істоту знайшло нейкае племя ў пустэльні, на месцы меркаванага падзення зоркі. Гладыятар пакінуў лазню раней за чыноўнікаў, таму не пачуў, чым скончылася тая гутарка.

Праз два месяцы Ксенас пабачыў пачвару на ўласныя вочы. «Сын багіні Тэлус у Рыме!», «Мінаеаўр з Крыту на арэне Калізея!», ці проста «Пачвара з Палестыны» — як толькі не называлі вяшчальнікі незвычайнага гладыятара. Прыбчыце дзіўнай істоты ў горад, здавалася, прыцягнула ўвагу усіх жыхароў Рыма. Ксенасу ледзьве не з боем давалося прадзірацца скрозь натоўп, каб патрапіць на месца, дзе праходзіла працэсія. Масіўная клетка, якую цягнулі чатыры дужых конікі. Суправаджэнне з дзясятка ўсходніх вершнікаў і цэлай кароты легіянераў. Калона накіроўвалася да імператарскага зварынцу.

Ксенас стаяў ля збочыны. Легіянеры з картэжу рассоўвалі натоўп шчытамі, каб вызваліць дарогу для воза з клеткай. Адзін з іх падскочыў да гладыятара, каб адсунуць і яго. Але раптам натыкнуўся на суровы позірк Ксенаса і адступіў. Магутная постаць гладыятара заўжды выклікала павагу. Ксенас застаўся на сваім месцы.

Клетка набліжалася. Скрозь шчыльна пасаджаныя пруты можна было разгледаць сілуэт істоты. Чорнае масіўнае цела. Вялікая галава. Караткія, падобныя да слупоў, ногі. І чатыры рукі. Ксенас назіраў, як пачвара

павольна перамяшчалася з аднаго боку клеткі да другога. Вачэй істоты гладыятар тады так і не пабачыў.

Ксенас яшчэ раз глыбака ўздыхнуў. Выцер далоняй з ілба пот, змяшаны з крывёй. Моцна сціснуў ручку мяча і рушыў да зрынутага ворага. Чорная туша гравасцілася на пяску пасярод арэны. З парэзаў на баку і з абціпка на месцы адной з чатырох рук сцякала на пясак барвовая густая сліз. Пласціны панцыра, якім была пакрыта спіна і грудзі, ледзь заўважна ўздымаліся. Пачвара яшчэ дыхала. Ксенас падышоў да тушы ўшчыльную.

— Забі! Забі! Забі! — шалелі трыбуны.

Гладыятар адкінуў шчыт, узяў меч у дзве рукі і ўзняў над галавой. Ён цэліў у месца, дзе галава пераходзіла ў галаву — шыі ў пачвары проста не было. Твар істоты быў пакрыты лускавінкамі. Зпад нароста, які можна было б назваць брывёй, наўпрост на Ксенаса ўтаропілася вока. Гладыятар перахапіў гэты позірк і не зводзіў вачэй убok. Ён цудоўна разумее, што хоча паведаміць яму пераможаная пачвара.

Рукі з мячом няўмольна апускаліся. Трыбуны няспынна раўлі. Істота не рухалася.

Позірк пачвары. Ксенас упершыню сутыкнуўся з ім незадоўга да гульні, прымеркаваных да дня летняга сонцастання.

Гэта павіны былі быць гульні, якіх яшчэ не бачыла Імперыя. Лепшыя байцы. Дзікія звяры. Рэканструкцыя знакамітых бітваў гісторыі. І — канешне — бой з Параджэнем Багоў, Крыцкім Быком, дзіўнай істотай з ускрайку Імперыі.

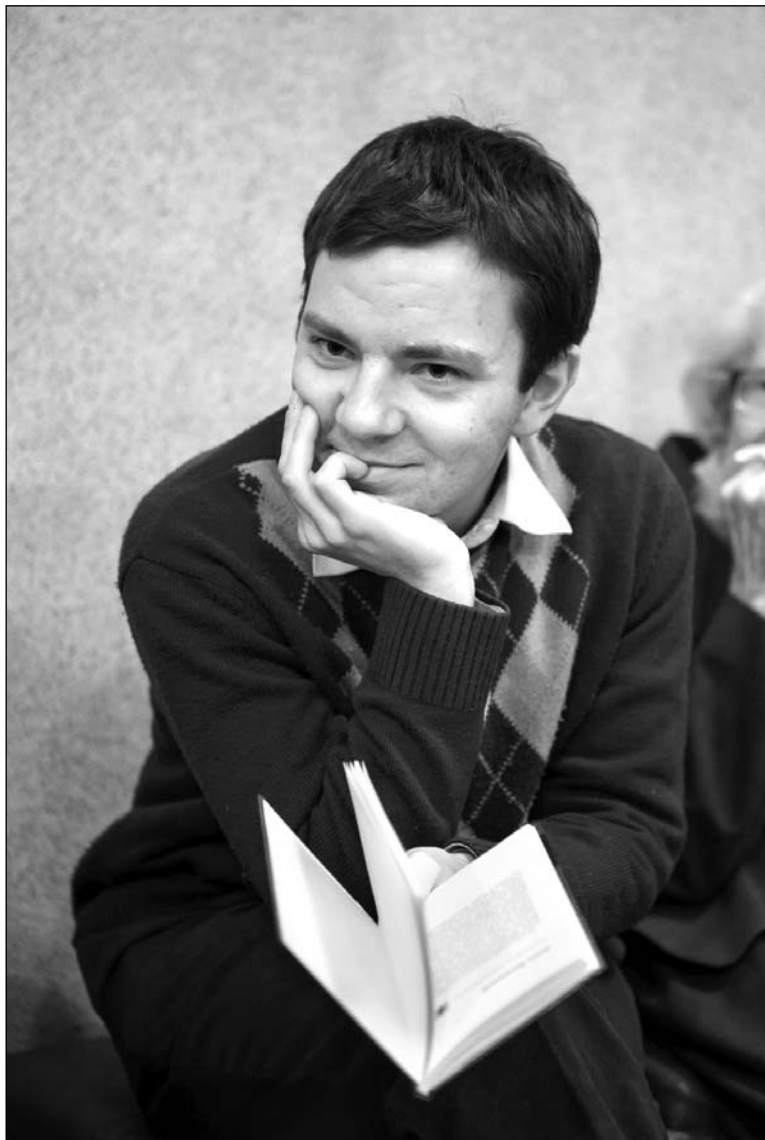
Да таго часу горад ужо поўніўся байкамі пра неверагодную моцу Палестынскай Пачвары. Казалі, што цягам адной бойкі істота перамагла дзесяць прафесійных гладыятараў. Казалі, звер разарваў Чорнага Тытана — непераможнага нубійскага ваяра. Казалі, пачвара гуляючы расправілася з усімі драпежнікамі Іерусалімскага зварынцу. Шмат чаго казалі.

Ксенас прымаў да ўвагі ўсё. Але не ўсяму даваў веры. У гладыятара былі свае крыніцы ведаў. Лар Мастарна — гаспадар Ксенаса — меў шчыльную сувязі з чыноўнікамі муніпалітэту. За тыдзень да гульні Лар выклікаў гладыятара да сябе.

— Ты лепшы, — казаў Мастарна, — я ведаю, ты пераможаш усіх людзей. Але ў цябе будзе і іншы супернік. Як мне паведамілі — пераможца гульні будзе змагацца з Палестынцам. Я хачу, каб ты быў падрыхтаваны. Увечары пабачыш, што з сябе ўяўляе гэтая пачвара. Мой сябар правядзе цябе ў імператарскі зварынец. А цяпер ідзі. Рыхтуйся. І ўдачы табе.

Дзённая трэніроўка была цяжкай. Байцы адпачывалі ў цені ўнутранага двора гладыятарскага дома. Нехта расказваў апошнія навіны, хтосьці травіў байкі, большасць моўчкі слухала.

— Ведаеце што? Бык задыхаецца, — прамовіў адзін гладыятар

амаль шэптам. — Гэты палестынскі бык задыхаецца. Я чуў ад аднаго знаёмца — ён бачыў пачвару на арэне. Палестынец слабее цягам бою. Спачатку ён вельмі моцны. Рве направа і налева. Але чым даўжэй цягнецца бойка, тым больш слабым ён становіцца. Павебра для яго — атрута. Знаёмы мяркуе, што на нябёсах, адкуль, як кажуць, прыляцеў Палестынец, павебра іншае, чысцейшае. А нашае прыземнае для Палестынца занадта бруднае. Ён не можа яго вельмі часта ўдыхаць. Але калі б'ешся, даводзіцца часцей дыхаць, вось Палестынец і загінаецца.

Ксенас слухаў гладыятара вельмі ўважліва. Яшчэ адна байка пра Палестынскую Пачвару. Але цяпер, калі ён ведаў, што пачвара стане яго супернікам на арэне, любя звесткі пра яе слабасці былі карыснымі для Ксенаса.

Увечары ў дзверы пакоя, у якім ночы гладыятар, пагрукалі. Госць прадставіўся пасланцам ад Лара Мастарна. Сказаў, што гаспадар загадаў, каб Ксенас не адводзіў разам з ім. Гладыятар пярэчыць не стаў.

У імператарскі зварынец яны ўвайшлі праз ход, які выкарыстоўваўся для падвозу ежы. Праважаты гладыятар прыладзіліся за возам, поўным гародніны, і такім чынам прайшлі ў цэнтр зварынцу. Пасланец працягнуў руку:

— Табе туды. Толькі хутка: у нас мала часу. Чакаю тут.

Ксенас кінуў і накіраваўся ў праход паміж клеткамі, на які паказваў праважаты. Было цёмна. Толькі пара паходняў святліліся на сцяне за шэрагам клетак. Застаялы жывельны пах рэзаў ноздры. У клетках увесь час нешта рухалася, шамацела. З паўцемры даносіліся енкі, скавытанне і рыкат.

Праход вывеў гладыятара да чыстай, прыбранай пляцоўкі, пасярод якой высілася масіўная клетка. Тая самая, якую везлі праз горад. Ксенас стаў на ўскрай-

ку пляцоўкі і не рашаўся падысці бліжэй. Гладыятар фізічна адчуваў, як ад клеткі разліваецца па павебры пах нянавісці, болю і смерці. Ён не адчуў яго раней, у спякотным павебры гарадскіх вуліцаў. Цяпер гэты пах пужаў Ксенаса. Знаходзіцца ў такой блізкасці ад пачвары яму было непрыемна.

Істота ў клетцы заварушылася. Палестынец адчуў прысутнасць чалавека. Ён выйшаў з ценю і ўзяўся за краты ўсімі чатырма рукамі. Скрозь шчыліну на гладыятара ўтаропіліся два невялікія чырвоныя вокі. Ксенас адчуў, як нешта ў глыбіні галавы пачало падштурхоўваць яго да клеткі. Ногі гатовыя былі самі накіраваць цела да пачвары. Ксенас стрымаў пазыў. Страпянуў галавой і самастойна падышоў бліжэй.

Вочы пачвары неадрыўна глядзелі ў вочы Ксенаса. Гладыятару здавалася, што Палестынец позіркам працінае яго наскрозь. Гэты позірк цяжка было вытрымаць, але Ксенас не адводзіў вачэй. Як толькі ён стаў за некалькі крокаў ад клеткі, у галаве зноў нешта заварушылася. Перад вачыма паляцелі адна за адной карцінкі: зорнае неба, блакітны шар, агонь, пустэльна. Такім чынам Палестынец размаўляе са мной, зразумеў гладыятар.

Ксенас бачыў агромністую скрыню з бліскучага метала, што ляжала пасярод пяску. Бачыў чорнае цела пачвары, акружанае людзьмі. Бачыў клетку. Бачыў арэну. Бачыў, як Палестынец разрывае пашчу ільву. Потым выявы змяніліся незнаёмымі краявідамі. Гладыятар бачыў вялічэзныя гарады, з высокімі дамамі, што ўздымаліся да самага неба. Бачыў караблі, якія плылі сярод аблокаў. Караблі, што ляцелі па чорнай прасторы. Раптам карцінкі зніклі.

— Вызвалі мяне, — гэта не былі звычайныя словы. Гэта была думка, якую пачвара наўпрост уклала ў галаву Ксенаса. Гэта была не

просьба. Гэта быў загад. Гладыятару зноў міжволі захацелася падысці бліжэй да клеткі. «Вызвалі мяне, і я вярнуся туды, адкуль прыляцеў», — гучэла ў галаве Ксенаса. Гладыятар не падаваўся. Ён адчуваў непераадольную чужасць істоты, што размаўляла з ім загадным бескампрамісным тонам. Пах смерці і нянавісці, які Ксенас адчуў раней, цяпер узмацніўся.

Гладыятар раптам зразумеў, наўпрост усвядоміў, што ўсе байкі пра Палестынскую Пачвару былі праўдай. Палестынец сапраўды перамог дзесяць прафесійных гладыятараў. І не проста перамог. Ён іх забіў. Усіх да аднаго. Забіў, а целы разарваў на кавалкі. Гэтак жа ён разрываў і драпежнікаў у Іерусаліме. Ксенас прыгадаў карцінку з ільвом, якую паказаў яму чужынец. Пачвара ненавідзела ўсё жывое. Ненавідзела сваёй чужынскай нянавісцю — і таму нішчыла.

Гэтак жа жорстка Палестынец забіраўся ў галаву гладыятара з загадамі. Але Ксенас не быў бязвольнай жывёлай, ён мог супраціўляцца.

— Не, — прамовіў гладыятар. — Ніколі. Ён глядзеў чужынцу ў вочы.

І раптам Ксенас зразумеў, чаму Палестынец павінен памерці. Чужынец прыйшоў з іншага свету. Свету, населенага такімі ж пачварамі, як і ён. Іх многа. Ксенас прыгадаў гарады да нябёсаў. Вельмі многа. Палестынец не ведае літасці. І ўвесь яго род таксама. Ён можа толькі падпарадкоўваць, а тое, што не паддаецца падпарадкаванню — забіваць. Разам яны падпарадкоўваюць і забіваюць цэлыя сусветы. Калі адпусціць Палестынца, то праз пэўны час ён прывядзе сюды цэлы легіён такіх жа, як ён, бязлітасных пачвар. Яны знішчаць Імперыю, яны знішчаць людзей. Пацярджэнне сваіх думак Ксенас бачыў у глыбіні чырвоных буркалаў чужынца. Палестынец павінен памерці.

«Тады ты памрэш», — адчуў Ксенас пагрознае пасланне ў сваёй галаве. Гладыятар ужо аддаляўся ад клеткі. Ён убачыў усё, што яму было трэба.

Адзінае, што засталася нявысветленым — гэта: ці сапраўды павебра з'яўляецца атрутай для пачвары? Але адказ на пытанне гладыятар знойдзе самастойна падчас бойкі. Смяротнай бойкі з Чужынцам.

— Здохні!

Магутны выкрык гладыятара на імгненне заглушыў гоман трыбун. Меч з хрустам увайшоў у цела ворага. Ксенас зрабіў яшчэ некалькі моцных удараў. Рассек панцыр і доўга варочаў мячом у вантробах пачвары. Ажно да таго моманту, пакуль іскра жыцця не пакінула яе чырвоныя вочы. Палестынец памёр.

Ксенас адкінуў меч, зрабіў пару крокаў і апусціўся на калені. Гэта быў цяжкі бой. І ён перамог. Трыбуны раўлі няспынна. Гладыятар чуў сваё імя, падхопленнае тысячай галасоў. Імператар выцягнуў руку ва ўхвальным жэсце. Але Ксенас ні на што не звяртаў увагі. Ён быў далёка. Ён прыгавдаў карцінкі, якія паказваў яму Палестынец: зорнае неба, блакітны шар, агонь.

Пройдуць гады, дзясяткі гадоў, але гладыятар так і не зможа спакойна ўспрымаць звесткі пра падаючыя зоркі — знічкі.

▶ ВЕРШЫ

БЕЛАЕ МАЎЧАННЕ, ЧОРНАЯ НЕМАТА...

Валеры ДУБОУСКИ

З кожным уздыхам
крокам, паглядам,
страчаным нервам
урастаю ў сябе.
У дол, па якім крочу,
У воблака, у ластаўку —
вестаўку воблака.
У дзядоўнік.
У сям'ю.
У прахожых.
У гукі-званы
ўначэлай менскай ратушы,
у яе спрадвечныя быццям
замовы,
у старасвецкія сцені ўспамінаў.
Урастаю ў камяні.
У карані і кроны.
У лісце.
У крокі.
У стаянне і плынь вады.
У ветрань і бязветрань.
У маўчанне
задумнага маладзіка.
У салодкія вусны твае
пасля сметанковага марозіва...
Урастаю, каб некалі
быць вырваным
і пакладзеным.
Для новага ўзрастання.

Мінаю агарожы
То хітра, то сумленна.
З сябе ізноў выходжу —
У часе згінуць тленам.

Дзень з ноччу парадню,
Хоць час над тым рагоча.
А ноч даруе дню,
Як дзень даруе ночы.

З тых часоў,
З тых людзей,
З тых аблокаў,
З тых найменняў,
Што з намі рыфмуюцца,
Дух няўрымслівы
Вымусіў клітку
І слядоў
На замроеных вуліцах.
І чаканняў,
Нязнаных зняверцам,
І памкненняў —
Праз копішу і крушні,
І нязмушаных
Высілкаў сэрца,
І вызнанняў,
Нікім не парушаных.

А памятаеш?
У вар'яцтве жніўня,
Уначы, на пах і слых,
Адиўкаў цябе,
Такі наіўны,
І заблукаў
У руках тваіх.
А памятаеш?
У чыстым верасні,
Як туман над Свіслаччу
Зусім ачах,
З табой побач
Я цябе прысніў
І патануў
У тваіх вачах.
А памятаеш?
У апошнім траўні
Мы гулялі —
Два аблокі.
Табе, як небу,
Ва ўсім патураў я.
І дзень быў нябёсны

І такі высокі.
А памятаеш?
Світанак віталі
Над Малкай,
Плешчаницкай рачулкай.
Сэрцы нашыя
Біліся гулка...
А памятаеш,
Што будзе далей?

Купацца дзіцем
У дняпроўскім бродзе
Вярнуся,
Скуру скіну, як адзежыну.
І збыцца незбытому
Ды належнаму,
Ўсяму, што лёс зямны
Накарагодзіў.
Раку, нібы сябе,
Пераплываю.
І бераг даўнасі
Ва ўчора не пакінуты.
Цяпер з жыццём
Я не на «вы» — на «ты».
Аднекуль некуды
ды выведзе крывая.
Наноў вышэптаваюць
Быльнэгу чараты
Сваю спрадвечнасьць
Днямі і начамі...
Я набліжаюся
Да белага маўчання
І аддаляюся
Ад чорнай нематы.

Кветкай травеньскай —
Бэзам, бэзам
Да вакна твайго
Прытуляюся.
Я, спазнаўшы цябе,
Знаю ўсё.
Узнікаю.
Жыву.
Чэзну.
Ашаломлены сонцаваротам,
Закалыханы
Млявым месяцам.
За вакном мне б з табой
Месціцца
У духмянасці траўня
Упатай.
І знайшоўшыся б,
Перахавацца.
Зноў згубіцца
І зноў знайсціся.
Духам быць
Уначэлай высі,
Тваёй любасці
Лепшым знаўцам.

Веснавое

Прасцягі перайшлі ўсё
Далёкія.
Да ісціны сваёй
Прыспешвалі.
Мы лёсу аднаго
З аблокамі
І з камянямі нашымі
Тутэйшымі.
Усё адно —
Тут хто каго паклікаў.
Тут даўніны
Ніхто не перайнача
Ад першага
Няўтрыманага крыку,
Ад першага
Знароўленага плачу.
Дабрэлі перуны
Па-над лясамі.
Ад нашых галасоў
Мацнела рэха.
І беларускі шэпт
Ціхоткі самы
Быў чутны ўсім.
Быў Богу на ўцеху.

Спрычыніся маёй нематы!
Спрычыніся і кроку, і крыку.
Адзінота, нібыта латынь.
Да яе мне ніяк не прывыкнуць.
Да хістання зацятых вятроў,
Да прыязнай маўклівай хітрэчы...
Ад вачэй адхрысціцца гатоў,
Ад якіх захварэў невылечна.

Верш.
Рыфмуецца
З вяршыняй.

Прайсці сябе
І прэч сыйсці ...
І не свяціцца больш
Бярозе пры дарозе?
Без мяне.
На ганку
Прычаканай вечнасці.

Урэшце
мне сэнс вядомы
і слоў,
і далёкіх дымоў.
Думаў —
дарога з дому.
Напраўдзе —
дарога дамоў.

Абсяг у высі
Зеўраў.
Купалле
Дух ахвоціла
У дні
Найменшай цемры,
Ды ў начной
Цямноце.
З гары каталі
Кола,
Вянкі жыцця
Спляталі,
Купацца беглі
Голья
І славілі Купалле.
Каб сёння,
Не збылое
Яснала небадолам,
Мы разамкнулі
Кола —
І стаўся час
Стралою.

Слухаю ноты —
дыханне пякельнае мроі,
рук
матыльковы узмах,
позірк
нясцерпных вачэй ...
Слухаю сэрца —
абмежаванае
мною
у бязмежжы і руху
прасторы...
Слухаю неба —
зямных
парадзіху пачуццяў
і Боскіх
таемных вестак...

Слухаю памяць.
Думы,
роўня часу,
злучваюць сёння
і няўяўнае заўтра...
Слухаю быццям цябе.
А чую
і ноты,
і сэрца,
і неба,
і памяць ...
Выратаванне маё.

звініць струна
звініць струна
звініць струна
як верш
мая віна
мая віна
мая віна
найперш

надзея сноў
надзея сноў
надзея сноў-замоў
як дзеяслоў
як дзеяслоў
як дзеяслоў
ізноў

злучае нас
злучае нас
злучае ўначы
у гэты час
у гэты час
у гэты час
маўчы

калі мяне
калі мяне
калі мяне
мінеш
усё міне
усё міне
не знікне толькі
верш.

15 (7)

ФОРУМ

▶ ВЕРШЫ

МЫ ЗА КРЭЎНАЕ

Эдуард ГРАКОВІЧ

27 мая 1951 года спадару Эдуарду спаўняецца 60 гадоў. Ён нарадзіўся ў Мінску. Амаль сорок гадоў працаваў на Мінскім заводзе аўтаматычных ліній.

Аўтар вершаваных зборнікаў «Няхай гарыць свечка ў святліцы» (2006), «Залатая вербачка (2009). Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

3 юбілеем!

Мы за крэўнае

Вечнасць лічыць сваім кожны міг.
Мерна маятнік часу хістаецца,
Толькі ён не выказвае ўслых,
Як таемнае з яўным вітаецца.

Мудрых слоў і паданняў тамы
Нам, аднак, перададзены ў спадчыну.
Можам розумам, думкамі мы
Пабываць па-за межамі бачнага.

Мы за крэўнае цвёрда стаім,
Хай сабе і ў героі не выйсці нам.
Перакажам нашчадкам сваім,
Дзе часамі хавалася ісціна.

Ліхадзей

Нарабіў чорных спраў ліхадзей —
Гнеў людскі на яго так і пеніцца.
Катавалі, стралялі людзей
Дурасліўцы з марксістаў і леныцаў.

Кат-згубіцель адказу не нёс
Пры мундзіры, пагонах, пасведчанні,
А народа-гаротніка лёс
Прыніжаў да лёсу авечага.

Смакавалі бязвінную кроў,
Як фашысты — Вялікай Айчыннаю...
І, падумайце, столькі гадоў
Усхвалялі сумленне партыйнае!

Сусвет мае мудрага творцу

Зямля паміж іншых далёкіх планет
Падобна пагаішанай зорцы.
Вялікі, дзівосны і вечны Сусвет
Свайго мае мудрага Творцу.

Што нельга жніву быць раней,
чым сяўбе, —
Усім зразумела і звыкла.
Мы ведаем добра: само па сабе
Нічога на свеце не ўзніка.

Усе мы памалу адзін за адным
Адзідем у прышласць навекі.
Сваё нас чакае ў жыцці незямным.
Жыццё ж на Зямлі — як праверка...

Незразумелая задача

Не раз вастрыў я каменем касу,
Не раз трапляў касою на каменні.
Калі мяне даймае горкі сум,
Прыгадваю шчасліва здарэнні.

На пальцах можна ўсіх іх палічыць.
Прыносіў трапяткое тое шчасце
Не зорны дождж, што пыркае ўначы,
А просты мімалётны момант часу.

Але, прызнацца шчыра, дык часцей
Прыносіў горыч момант гэтка самы.
Шчымлывы боль
няспраўджаных надзей
Нярэдка пакідаў на сэрцы плямы.

Ці пагаджайся з гэтым, ці пярэч,
Жыццё — незразумелая задача.
Здараецца, адна і тая ж рэч
Удачы нам прыносіць і няўдачы.

Зацвілі пад майскім сонцам вішні.
То дажджлівы ранак, то сухі.
Для людзей стараецца Ўсявышні —
Надта не зважае на грахі.

Вечна нашы ўлічвае патрэбы,
Сцеражэ ад кайстры і турмы.
Праз дабро і шчодрасць, што ад Неба,
Робімся дабрэйшымі і мы.

▶ ПОСТАЦІ

У ВІЛЬНІ І БОЛЬШ НІДЗЕ

РАЗДЗЕЛ З КНІГІ

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Жыццё Браніслава Тарашкевіча, невядомае беларусам, схаванае ў архівах, зняважанае бяспамяцтвам — жыццё незвычайнае, прыгодніцкае, шляхетнае, прыгожае, трагічнае.

Яно цікавае рамантыкам і мянялам...

Тарашкевіч кіраваў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамадой (БСРГ) — легальным парламенцкім клубам, пасля разгрому якога ў студзені 1927 г. на бясконных допытах і судах даказваў следчым і суддзям, што Грамада не займалася змоўніцкай антыдзяржаўнай дзейнасцю і, галоўнае, не мела кантактаў з камуністамі.

Уяўляю, як следчыя і суддзі паблажліва ўсміхаліся, бо цудоўна ведалі пра сувязь кіраўніка БСРГ з лідарамі кампартыі Польшчы і кампартыі Заходняй Беларусі.

Кажуць, трагедыя Тарашкевіча ў тым, што звязаўся з камінтэрнаўскім рухам; кажучы гэтак, бо, пэўна, не хочучы разумець: у 1920-я гады кіраўніку масавай беларускай арганізацыі проста немагчыма было пазбегнуць стасункаў з Менскам і Масквой...

У крымінальнай справе Тарашкевіча, пачатай 31 жніўня 1932 г., а скончанай праз тры месяцы 29 лістапада, напаткаў заяву на беларускай мове:

«Да Пана Гарадзкога Старасты ў Вільні.

Паведамленне.

Гэтым паведамляем Пана Гарадзкога Старасту ў Вільні аб тым, што на паседжаньні

ініцыятыўнае групы 15 гэтага месяца ў памешканьні пры Вострабрамскай вуліцы № 27 утварыўся Беларускі Цэнтральны Сялянска-Работніцкі Выбарчы Камітэт у Вільні, старшынёй якога зьяўляецца грамадзянін Язэп Баліцкі, сакрэтаром гр. Ўладзімір Кур'янка і скарбнікам грамадзянка Кацярына Шаблоўская.

«Беларускі Цэнтральны Сялянска-Работніцкі Выбарчы Камітэт у Вільні» месціцца пры вуліцы Вострабрамскай у доме № 27.

Вільня, 16.09.1930 г. Старшыня Камітэту Я. Баліцкі.

Сакрэтар Кур'янка Ўл.

Старшыня Я. Баліцкі пражывае — вул. Бэліна (?) 40 — 6 у Вільні.

Сакрэтар Ўл. Кур'янка (пражывае) — вул. Вінгра 15 — 8 (у Вільні).

Скарбнік К. Шаблоўская (пражывае) — вул. Шкаплярная (?) 42 (у Вільні)...

У той жа дзень, 16 верасня, паведамленне, а яно за нумарам 1, было зарэгістравана ў старстве, а вось новае, за нумарам 2, на тую ж тэму паведамленне, але ўжо на польскай мове, зарэгістраванае 11.10.1930 г.; яно сведчыць: ролі размеркаваліся іначэй...

«Да Пана Гарадзкога Старасты ў Вільні.

Паведамленне.

Гэтым паведамляем Пана Старасту, што 9.10.1930 года на пашырэнным сходзе выбаршчыкаў быў рэарганізаваны перад гэтым заснаваны Беларускі Цэнтральны Сялянска-Работніцкі Выбарчы Камітэт на Беларускі Цэнтральны Работніцка-Сялянскі Выбарчы Камітэт «Змаганьне».

У склад Камітэта ўвайшлі: старшыня — Браніслаў Тарашкевіч, сакратар — Ян Грэцкі, скарбнік — Мікалай Верамей.

Камітэт знаходзіцца на вуліцы Вострабрамскай № 27.

Вільня, 11 кастрычніка 1930 г. За старшыню: Мар'яна Петкунова.

За сакратара: Вацлаў Баярчук...

М. Петкунова — імя невядомае мне, а В. Баярчук — паводле нататак Тарашкевіча — былы вучань радашковіцкай гімназіі, выключаны з 7 класа; на той час яму было 24 гады, 4 месяцы адбыў за кратамі, 2 разы (у якасці кур'ера) ездзіў у Вішнева Маладзечанскага павета; Тарашкевіч адзначаў, што хлопец ён «...вельмі разумны...».

Прыведзеныя дакументы гавораць: у другой палове 1930 года Тарашкевіч паспрабаваў вярнуцца да легальнай палітычнай работы.

28 красавіка (прыкладна 5 месяцаў таму) яго выпусцілі з турмы, і ён, як піша Арсень Ліс у нарысе «Трагічны пошук свабоды»: «... з восені 1930 года абраны старшынёй Цэнтральнага сялянска-работніцкага выбарчага камітэта «Змаганьне», уключыўся ў яго працу, даў згоду балатавацца ў дэпутаты. Аднак магчымаць дзейнасці была мізэрнай, улады «апякалі» ўзніклую структуру жорстка: спіс, пададзены выбарчай камісіяй, быў адразу ануляваны. Тарашкевічу, як і іншым вызваленым паслам, якія ўзялі ўдзел у новай выбарчай кампаніі, давялося перабрацца ў Гданьск і адтуль праз сувязных кіраваць ёю. Працавалі ва ўмовах поўнай канспірацыі...»

Аднак жа і «поўная» канспірацыя не ратуе ад турмы!

Дарэчы, турмы ў міжваеннай Польшчы былі, кажучы мовай 1970-х гадоў, ці не разлікова-гаспадарчымі прадпрыемствамі?! Падлічваўся кожны злот.

Скажам, за 300 дзён (з 1 ліпеня 1929 г. па 26 красавіка 1930 г.), якія

Тарашкевіч правёў у вязніцы Грудзёндза, на яго ўтрыманне згодна турэмнай бухгалтэрыі пайшло 450 злотых.

А вось яшчэ рахунак, падпісаны начальнікам турмы ў Каранове 11 жніўня 1933 г.: тут распісаны расходы на вязня Тарашкевіча, асуджанага 29 лістапада 1932 г. на 8 гадоў зняволлення пасля вядомага арышту ў Тчэве (у дакуменце пазначаны й тэрмін сканчэння кары: 6 траўня 1939 г.).

За першыя два гады з 11.02.1931 г. па 23.02.1933 г. (744 дні) сума склала 1116 злотых.

Начальнік карановаўскай турмы накіраваў рахунак у крымінальны аддзел Віленскага акруговага суда з просьбай распарадзіцца адносна пагаішэння сумы.

Суд сабраўся ў складзе: старшыня — Бжазоўскі, суддзі — Сянкевіч і Занеўскі, віцэ-пракурор — Гедройц, пратакаліст — Вільканец і 21 верасня 1933 г. пастанавіў: спагнаць з асуджанага Тарашкевіча 1116 злотых.

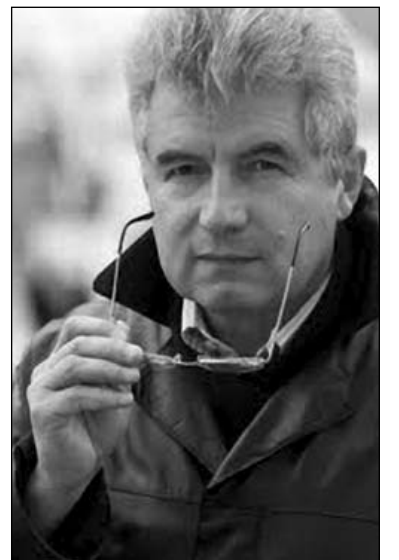
І ўжо назаўтра дзве копіі пастановы былі высланы пракурору да выканання і асуджанаму да ведама.

І тут варта звярнуць увагу на такую акалічнасць: два тыдні таму, 7 верасня, у Коласаве адбыўся гістарычны абмен — польскага асуджанага Тарашкевіча памянлі на савецкага катаржніка Аляхновіча.

Два тыдні мінула, як Тарашкевіч ужо быў у СССР, а суд усё яшчэ разбіраўся з яго «неўпарадкаванымі» фінансамі!

Вельмі верагодна, што копію выслалі жонцы Тарашкевіча Веры Снітчанцы, яна ж з маленькім сынам Радаславам засталася ў Польшчы.

Магчыма й тое, што Веры Андрэеўне растлумачылі: 1116 злотых будучы пагашаны з тых

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

сум, якія выяўлены ў яе мужа пры затрыманні ў Тчэве, а рэшта забіраецца ў бюджэт, бо суд не палічыў, што гэтыя грошы сумленна заробленыя.

Празрысты намёк на тое, каб ніхто з сям'і аўтара «Беларускай граматыкі для школ» не прэтэндаваў на астачу камінтэрнаўскай гатоўкі...

А вось і данясенне пра затрыманне ў Тчэве.

27 лютага 1931 г. камісар паліцыі Люцыян Галчынскі далажыў у пракуратуру пры Варшаўскім акруговым судзе віцэ-пракурору па шпіёнскіх і палітычных справах: «5 лютага 1931 г. у цягніку № 118 «Гданьск — Мальборк», які прыбывае ў Тчэў у 21 г. 32 хв., падчас правяркі ў пасажыраў дакументаў кіраўнік Памежнага камісарыята дзяржаўнай паліцыі ў Тчэве падкамісар Скальскі ўстанавіў па фатаграфіі на адным з пашпартаў, што асоба, якая мае за межамі чэхаславацкай пашпарт № 758 на імя Уладзіслава Паўляка (?), грамадзянін Чэхаславакіі, — гэта збеглы ў другой палове мінулага года з Польшчы ў Гданьск былы пасол Сейма Польскай Рэспублікі Браніслаў Тарашкевіч...».

Заўважу: у далейшых данясеннях падраблеанае прозвішча «Паўляк» падаецца як «Паўлік»!

ФРАГМЕНТЫ

16 (8)

▶ ПОСТАЦІ

У ВІЛЬНІ І БОЛЬШ ІДЗЕ

◀ Працяг.
Пачатак на стар. 7 (15).

Паводле камісара Галчынскага, у купэ (а Тарашкевіч ехаў адзін!) было знойдзена шмат літаратуры, змест якой звязваў беларускі рух з III-ім інтэрнацыяналам (Камінтэрнам); затрыманы прызнаў, што ў 1930 г. па выхадзе з турмы напісаў дэкларацыю, якую разаслаў дзеячам беларускага руху, а таксама надрукаваў яе ў «Звяздзе» і «Новым Пшэглэндзе» і ў гэтай дэкларацыі выказаў свае выразныя адносіны да польскай дзяржавы...

Сваё данясенне камісар завяршыў паведамленнем, згодна з якім 10.02.1931 г. акруговы следчы суддзя Уладзіслаў Хмеляж пастанавіў: затрыманага Тарашкевіча (Уладзіслава Паўляка), сына Адама і Алены, народжанага ў 1892 г. у Мацюлішках Віленскага павета, рыма-каталіка, жанатага, які апошнім часам жыве ў Сапаце на вуліцы Швэдэнхофштрэсе 12, і які падазраецца па артыкуле 102 частка 1 крымінальнага кодэкса (пашырэнне рэвалюцыйнай прапаганды) — даставіць у варшаўскую турму, што на вуліцы Дзельная 24/26, у распараджэнне таго ж судзі...

А яшчэ камісар Галчынскі адзначаў: Тарашкевіч у 1920 г. арыштоўваўся за камуністычную дзейнасць і ў дачыненні да яго ў Вільні вялося следства...

А яшчэ камісар пісаў пра вялікія грошы: у час арышту пры Тарашкевічу было 1792 даляры, 1790 злотых, 939 нямецкіх марак, 3 гульдэны і 59 пфенігаў.

Банкноты і манеты, вядома ж, былі ўзяты на ўлік — з кожнай (!) банкноты старанна перапісалі нумары.

Суддзя Я. Булгак вызначыў колькасць і якасць грошай, і 21 сакавіка 1931 г. склаў у Вільні на чатырох старонках пратакол агляду з такой высновай: даследаваныя прадметы маюць для судовай справы істотнае значэнне, іх трэба далучыць да справы ў якасці рэчавых доказаў...

Цікавы рукапісны тэкст Я. Булгака пачынаецца з апісання дзвюх 50-ці даляравых банкнотаў ЗША пад нумарамі O1267378 і O1027873, далей ідзе падрабязная абмалёўка марак, злотых і нямецкіх манет, а завяршаецца рукапіс апісаннем металічных галандскіх грошай — адной срэбнай паўгульдэнавай манеты, адной нікелевай пяціпфенігавай і чатырох медных аднапфенігавых манет...

У пратаколе адзначана: у Тарашкевіча знойдзена яшчэ й распіска на нейкія 10 злотых, атрыманыя з дэпазіту.

Словам, была ўлічана любая драбніца...

Каб уявіць вартасць канфіскаванага багацця, нагадаю тадышнія цэны: за гадавое навучанне ў гімназіі плацілі 600–700 злотых, гектар зямлі каштаваў 500 злотых, карова — 250–300 злотых, аперацыя на апендыцыт — 150–200 злотых, конь — 100 злотых...

За адныя толькі злотыя, з якімі ў Тчэў прыехаў Тарашкевіч, можна было прыдбаць добры табун коней!

Браніслаў Тарашкевіч

Улада, вядома, чакала паяненняў, і ён тлумачыў следчаму: такая ладная гатоўка падрыхтавана на тое, каб у Берліне заняцца выдавецкімі справамі і каб выдаць там свой пераклад «Іліяды».

Разумнае тлумачэнне.

Улада верыла і не верыла, ведаючы адно: Тарашкевіч заўсёды распараджаўся значнымі сумами. Вось паказанні старшага пшадоўніка следчай службы Яна Крулікоўскага, які сачыў за Тарашкевічам з 1924 года.

12 траўня 1931 г. у Вільні ўсё той жа суддзя Язэп Булгак дазнаўся ад Крулікоўскага, як ад сведкі, што, напрыклад, Мікалай Верамей атрымаў ад Тарашкевіча на выбарчыя справы 33440 злотых; актывіст ТБШ Юры Муха першы раз з «фонду» Тарашкевіча ўзяў 200 даляраў і 500 злотых, а другі раз — 13000 злотых; рэдактар

Уласнасць Тарашкевіча (паводле яго дыпламатычнага тлумачэння!) паходзіла з наступных крыніц: 700 даляраў палітык атрымаў авансам за сваю «Беларускую граматыку для школ»; 500 даляраў — за «Сінтаксіс беларускай мовы»; 300 даляраў вярнуў інжынеру з Коўні Клаўдый Дуж-Душэўскі, якому пазычыў іх яшчэ ў студэнцтве; 500 даляраў аддаў надзейны чалавек, які назаўтра па арышце лідара БСРГ (па Тарашкевіча «прышлі»), як вядома, 14 студзеня 1927 г.) нейкім цудам паспеў забраць гэтыя грошы з яго варшаўскай кватэры № 14, што ў доме 8 на вуліцы Новасенатарскай, перад самым правядзеннем вобыску...

Магчыма, пан Грэла паверыў у ганарары за граматыку і сінтаксіс, а таксама ж у сумленнасць не названага, але надзейнага (!) чалавека, існаванне якога мог па-

Шкада грошай. Яны гінулі ў палітычным пяску, шырокай ручайнай сплывалі ў паліцэйскую касу, у бюджэт Польскай Рэспублікі

варшаўскага часопіса «Рух» Уладзімір Павелкевіч займаў 3500 злотых, а за друкаванне выбарчых нумаркоў — 1100 злотых...

Шкада грошай.

Яны гінулі ў палітычным пяску, шырокай ручайнай сплывалі ў паліцэйскую касу, у бюджэт Польскай Рэспублікі.

Лепей было б, каб разумная рука накіравала іх на заснаванне беларускага ўніверсітэта, які мог бы дзейнічаць у той жа Празе ці, скажам, у Стакгольме!

9 лютага 1931 г. старшы пшадоўнік следчай службы Уладзіслаў Грэла дапытаў Тарашкевіча ў Варшаве і склаў на 3,5 старонках запіску, з якой можна даведацца, што гульдэны, даляры і нямецкія маркі — уласнасць арыштванага, а злотыя — узносы, прызначаныя для беларускага фонду ў Берліне.

150 нямецкіх марак, а сам ён у студзені 1931 г. у тым жа Берліне ад эмігрантаў і Беларуска-вызваленча-народнага фонду займаў 300 нямецкіх марак на выданне беларускай газеты, а таксама ж яшчэ былі атрыманы сродкі на выбары, на дапамогу вязням і зноў жа на выдавецкую дзейнасць.

Лінія абароны Тарашкевіча была простая: увесь час ён даводзіў следству пра свае кантакты з беларусамі на эміграцыі — з навучэнцамі, студэнтамі і рабочымі, якія вучацца і працуюць у Нямеччыне, Чэхаславакіі, Францыі, Амерыцы — гэта, маўляў, яны даюць грошы на беларускую культурніцкую (!) справу.

Нядаўні лідар БСРГ нібыта казаў: я займаюся асветніцкай дзейнасцю і нічым больш!

Пра грошы, якія йшлі з Менска, вядома ж, маўчаў — умовы палітычнага існавання прымушлі маскіраваць камуністычныя крыніцы фінансавання сваёй небяспечнай работы...

Шчыра кажучы, здзіўляюць не так гэтыя сумы, як тое, што палітык вёз з сабою цэлы архіў (сапраўдны скарб для паліцыі!) — рэфераты, пракламацыі, справаздачы, шматлікія запісы пра выбары, пракамуністычныя лекцыі, фінансавыя ведамасці, лісты з Парыжа і Берліна (там было бюро КПЗБ), 90 пустых, але заадрасаваных (!) канвертаў (збіраўся дасылчаць заяву-тлумачэнне пра сваё датэрміновае звальненне з турмы ў Грудзэнду 28.04.1930 г.); урэшце меў пры сабе картатэку на 537 старонак з прозвішчамі і адрасамі падпісчыкаў...

Адрасы былі занатаваныя й на васьмі асобных старонках...

А яшчэ вёз доўгія спісы — напрыклад, на 16 машынапісных старонках спіс чальцоў Таварыства Беларускай Школы (ТБШ) з гродзенскага, маладзечанскага, ашмянскага, баранавіцкага, браслаўскага, беластоцкага і брэсцкага паветаў, а таксама ж спісы чальцоў ТБШ з асобных гмін; спіс студэнтаў з азначэннем іх спецыялізацыі і партыйнасці; спіс і адрасы выключаных за прыналежнасць да камсамола вучняў...

Адрасоў было шмат.

Вядома, паліцыя ўчыталася і ў асобныя чатыры старонкі, густа спісаныя адрасамі і прозвішчамі ад рукі па-польску; учыталася і ў адну польскамоўную паперыну, на якой была выкладзена прычына скасавання выбарчага спіса Беларускага Сялянска-Работніцкага Клуба «Змаганне», і старанна вывучыла ўсе беларускамоўныя старонкі...

Але найбольш старанна, трэба думаць, следчыя гарталі блакнот у чорнай скураной вокладцы з рознымі нататкамі па-беларуску і па-польску; з рознымі імянамі, кароткімі характарыстыкамі і зноў жа адрасамі, найперш варшаўскімі:

1. Марыя Глесманова, вуліца Паркавая 39, кв. 16 (гандлярка).

2. Казімір Таран, вуліца Груйеўка 39, пакой 414, інтэрнат (студэнт 2 курса ўніверсітэта, слухач агранамічнага факультэ-

та, каталік, скончыў беларускую гімназію ў Дзвінску, грамадзянін Латвіі... «Вясковы хлопец. Жыве сціпла...»)

3. Уладзімір Павелкевіч, вуліца Бельведэрская 48 (рэдактар часопіса «Наш Рух», адміністратар газеты «На варце»).

4. Ян Піваварчык, вуліца Зэмбоўская 45.

5. Міхал Шэўко (скончыў беларускую гімназію ў Навагрудку, былы камсамалец; 2 курс... «Мае арганізатарскія здольнасці. Вельмі добра працаваў у ТБШ... Найлепшы...»)

6. Уладзімір Тамашык (скончыў школу і беларускую семінарыю, з Вільні паехаў у Прагу; меў 4 гады турмы па 102 артыкуле /рэвалюцыйная прапаганда. — Л. Д.-М./)

7. Якуб Тарасевіч (скончыў беларускую гімназію ў Навагрудку, былы камсамалец, 2 год вывучае ветэрынарыю).

8. Пратасевіч (скончыў беларускую гімназію ў Навагрудку, былы камсамалец, студэнт універсітэта, 2 год вывучае хімію).

9. «Казік» (скончыў беларускую гімназію ў Дзвінску, грамадзянін Латвіі... «Уражанне, здаецца, добрае...»)

Паліцыя наведлася да М. Глесмановай — кабета часта ездзіла ў Гданьск, прадавала ў мясцовыя рэстараны прадукты і курэй з качкамі.

Праўда, вобыск у яе доме нічога не даў, і гандлярка заявіла, што пра Тарашкевіча нават не чула і камуністычную літаратуру з Гданьска не прывозіла.

Поўна ж, 42-гадовая пані Глесманова была авантурысткай: 20 кастрычніка 1926 г. яе арыштавалі ў Гурнічэй Дэмброве за тое, што пусціла ў абарот фальшывую манету; за гэта сядзела ў турме на вуліцы Дзельнай да 5 кастрычніка 1929 г., а 1 сакавіка 1930 г. здала пакой для працаўнікоў беларускай газеты «На варце».

Паводле следчага пратакола, газету спачатку рэдагаваў Сцяпан Дзядовіч, а тады ўжо рэдакцыяй кіраваў У. Павелкевіч.

М. Глесманова расказала, што аднойчы па пошце з Вільні рэдакцыя атрымала 300 злотых, што ў рэдакцыю часта заходзілі беларускія студэнты, у тым ліку і К. Таран; яна чула пра паслоў-дэпутатаў Дварчаніна, Грэцкага, Крынчыка і Гаўрыліка, аднак жа наогул пра што йшлі размовы ў рэдакцыі не магла зразумець, бо не ведае беларускай мовы...

Будучы аграном 23-гадовы Казімір Таран (а ў яго інтэрнацкім пакоі паліцыя таксама нічога не знайшла) даў такія паказанні: палітыкай не займаецца, бо вельмі заняты вучобай; адрасоў Шэўко, Тарасевіча і Павелкевіча не ведае, а Пратасевіч жыве ў студэнцкім інтэрнаце... З беларускіх дзеячоў знае Радаслава Астроўскага, нават прасіў яго дапамагчы перавесціся ў Пражскі ўніверсітэт, аднак просьба засталася не пачутай; знае таксама Янку Станкевіча і Антона Луцкевіча, а пра Тарашкевіча толькі чуў, зрэдку чытаў пра яго ў газетах і, вядома ж, ніякія грошы ад яго ніколі не атрымліваў.

▶ АПАВЯДАННЕ

ЦЯЖКАСЦІ РАЗУМЕННЯ

Сяргей КАЛЕНДА

Раніца суботы. Якаў, як звычайна ў выходныя, збіраўся на лецішча, якое ён набыў год таму разам з новай Аўдзі А6, хоць на той момант у яго яшчэ не было пасведчання кіроўцы. Набыў ён усё гэта адразу, бо хваляваўся за тое, каб не растраціліся грошы пасля продажу двухпакаёўкі, якая засталася пасля бабулі.

Якаў узяў з сабою кошык для грыбоў і спінінг, жонка адмовілася з ім ехаць, бо была стомленая ягоным змрочным настроем, калі ён сядзеў за стэрном.

Якаў кіруе машынай толькі трэці месяц, але і да гэтага часу не надта добра прызвычаўся да шашы і, нават калі шмат разоў ездзіў адным і тым жа шляхам, усё роўна не мог добра арыентавацца ў прасторы, таму, як толькі ён трапіў у салон аўта, становіўся маўклівым, звышсур'езным і пільным, бровы насоўваліся на нос, і жонцы ён толькі даваў розныя загады і прамаўляў іх так, быццам ненавідзеў яе альбо ў наступны момант мог забіць.

— Паглядзі ў правы бок, там няма машын? — Цадзіў ён скрозь

зубы на скрыжаванні, і гэта часта былі ягоныя першыя і апошнія словы за ўвесь час паездкі. — Будзь уважлівай! — Хрыпеў Якаў, звяртаючыся хутчэй да самога сябе.

Зразумела, што ніякай гутаркі пра радыё альбо нейкую музыку нават не вялося. Трохгадзінная паездка разам з Якавам была пакутаю, знікала ўсялякае жаданне бавіць выходныя на лецішчы. Таму аднойчы жонка раптоўна захварэла і выправіла мужа аднаго, няхай прывязае грыбоў і рыбы, яна чаго смачнага згатуе.

Якаў завёў машыну, кінуў на суседняе месца спінінг, зашпілены ў футарал, паставіў кошык і паклаў каля яго свой улюбёны паляўнічы нож. Наступіў час канцэнтрацыі, унутранай барацьбы паміж хваляваннем і панікай. Якаву цяжка давалася гэта, але што паробіш, ён кожным разам спадзяваўся, што прывыкне да стэрна, але гэта ніяк не адбывалася.

Васіль выправіўся да сваіх бацькоў а дзевятай раніцы і меў спадзяванне аўтаспынам дабрацца да іх у абед. Нельга сказаць, каб ён надта радаваўся перспектыве бавіць выходныя ў вёсцы, але яму было неабходна пазычыць колькі грошай.

Ён доўга ішоў уздоўж дарогі, выстаўляючы вялікі палец машынам, але чамусьці ніхто не спыняўся. Вось праляцеў бус з вялікай сям'ёй, і сабака на заднім месцы высуноў яму язык. Сонца вісела высока, і спякота паступова нависала над плячыма. Вось праляцелі адразу тры дальнабойнікі, жэстамі паказваючы яму, што будучы хутка звараць у правы бок. Васіль ішоў і няспынна выцягваў вялікі палец альбо рукою паказваў, што яму трэба ехаць прама. Прамінула яшчэ колькі дзясяткаў машын са шчаслівымі сем'ямі і сям'ёўскімі

кампаніямі. Гэтая дарога доўгія кіламетры ішла ўздоўж новых лецішчаў, якія пачыналі толькі забудовацца і мелі сваімі гаспадарамі маладыя сем'і з дзецьмі-падлеткамі, якія неўзабаве праз колькі год мусілі пачаць самастойна вазіць у свае «катэджы» дзяўчын, сяброў і алкаголь.

Раптам на ўзбочыне спынілася Аўдзі А6, прычым цяжка было сказаць, дзеля чаго спынілася, бо ад Васіля яна была на доволі далёкай адлегласці, і замест таго, каб пад'ехаць бліжэй альбо канчаткова знерухомець, машына была заведзенай і павольна рухалася наперад, быццам кіроўца вагаўся паміж тым, каб спыніць машыну і падабраць папутчыка, альбо з'ехаць. Васіль вырашыў падбегчы да аўта, можа, яму пашчасціць...

— Добры дзень, падкінеце ў ...

— Так падкіну, але давай хутчэй сядай назад, бо я не хачу, каб машына заглохла, нешта сёння надта доўга заводзілася! — Гучна прамовіў Якаў, і правае павека сутаргава дрыгнула.

Дзверы зачыніліся, Васіль уладкаваўся на заднім месцы, заўважыўшы, што машына амаль новая і не магла проста так кепска заводзіцца, і ўжо ў салоне ён прыкмеціў, што на пярэдняе сядзенне былі пакладзены нейкія рэчы і нешта падобнае да вялікага нажа ў похвах.

— Файнае сёння надвор'е, — вырашыў распачаць гутарку Васіль. — ...Я кажу, надвор'е — цудоўнае.

Але адказу ізноў не было.

Васіль, вырашыўшы, што кіроўца не надта ахвочы да гутаркі, вырашыў сачыць за краявідам. Пейзаж не мяняўся — дрэвы, палі і хаткі. Васіль засумаваў і адважыўся зноў распачаць гутарку.

— У вас, я гляджу, машына амаль як новая.

Якаў нічога не адказаў, ён моцна спіскаў стэрно і вялікімі пальцамі сутаргава барабаніў па скураным пакрыцці. Васіль прыкмеціў гэта і занепакоіўся, магчыма, кіроўца маўчаў, бо ў яго нешта там здарылася, мо што

з сям'ёй, а ён тут са сваімі глупствамі пра надвор'е і машыну, таму ён вырашыў запытацца.

— У вас, выпадкова, нічога не здарылася?

Раптам кіроўца нярэва загаманіў.

— Шаноўны чалавек, вы што, не бачыце, што я кірую аўтамабілем?! І я быў бы ўдзячны, калі б вы пакінулі мяне ў спакой, я ўжо сумняюся ў правільнасці таго, што спыніўся, каб вас падвезці. Будзьце ціхамірным, і ў вас, і ў мяне ўсё будзе добра!!! — У голасе Якава чулася занепакоенасць і адначасова нейкая пагроза, і Васілю стала вуццішна.

Дарога хутка знікала пад калёсамі, і раптам машына скінула сваю хуткасць і звярнула з аўтастрады ў правы бок, на сельскую шашу.

— Прабачце, але гэта не ў мой бок! — хваляваўся Васіль.

— Не хвалойцеся, так карацей, — суха прамовіў Якаў.

За акном замест самотных дрэў быў лес, дах машыны час ад часу з шапаценнем краналі галінкі, пад колы трапляліся камяні, шаша ператваралася ў каляіну... Васіль занепакоіўся, калі зноў заўважыў, што на пярэднім месцы, каля кіроўцы, ляжыць нож у похвах. Ён зірнуў на Якава: той, не звяртаючы на яго ўвагі, працягваў сачыць за дарогай, час ад часу ягоныя вены на шыі набухалі і знікалі, а рукі сутаргава трымаліся за стэрно, якое выслізгвала з іх.

Якаў сапраўды падаваўся крыху шалёным вар'ятам, і Васіль пачаў наганяць на сябе жах разважаннямі пра тое, што страшэннае можа з ім здарыцца, калі кіроўца — які-небудзь забойца.

Васіль пралічыў, што кіроўца не надта вялікі. Калі што, у яго будзе час і моца, каб пазмагацца за жыццё. Але што будзе, калі кіроўца апантана схопіць нож, і лязо на ўсю даўжыню паспее ўвайсці ў ягоны страўнік альбо сэрца, тады ён не зможа сябе абараніць! З яго нават ніякіх грошай не возьмеш! Ён бедны. Толькі вопратка ды мабільнік у

яго ніштаватая, і тое дзякуючы гаспадарлівым бацькам.

Бацькі! Любімыя бацькі! Родны дом раптоўна падаўся надта жаданым!

З кожным новым пераадоленым метрам Васіль адчуваў, як у салоне аўтамабіля хмарами вісіць ягоны цяжкі лёс. Ён глядзеў у патыліцу кіроўцы, заламваў пальцы на руках, і з кожнай новай хвілінай жах смерці адольваў ягоную сутнасць.

Далоні пацелі, павекі сутаргава трэсліся, сэрца апантана грукалася. Васіль быў надта ўражлівым, і цяпер ехаў, адчуваючы сябе ахвярай незнаёмца. Ён моцна хацеў жыць, і паніка адольвала яго мацней і мацней, пакуль ён не пачаў нешта мармытаць сабе пад нос.

«Што будзе далей? Што рабіць?! Як мне так пашчасціла патрапіць у гэтую машыну! Што са мною будзе?! Трэба набрацца мужнасці! Трымаць сябе ў руках!» Як малітву шаптаў сабе пад нос Васіль, а дарога не мянялася, і толькі з кожным разам яшчэ больш нагадвала нейкую непрыладную каляіну, недзе ў гушчары лесу, на мяжы жыцця.

— Што ты кажаш? — Запытаўся Якаў, пачуўшы, што ззаду аўтаспыншычкі нешта мармоча. Кіроўца крыху стаміўся, яму цяжка было пераадольваць кіламетры лесу ў мэтах эканоміцы літр бензіна, праз колькі метраў мусіў скончыцца гэты шлях, і яны мусіць апынуцца каля поля жыта, і тады Якаў спыніцца ў прыбірально і на кароткі адпачынак. — Калі ты пра тое, каб зрабіць прыпынак на колькі хвілін, то толькі пазней, я сам, ведаеш...

Васіль не дачакаўся заканчэння сказу кіроўцы, які неяк надта раптоўна парушыў гадзінную цішыню, быццам пачуў, што ягоны план па забойстве можа не здзейсніцца. Ён, спрабуючы дацягнуцца да шыі кіроўцы, далонямі патрапіў яму ў вочы і нос і прыціснуў ягоную галаву да падгалоўніка сядзупкі. Машыну тузанула, Якаў адпусціў стэрно — і праз імгненне Аўдзі А6 ужо ляцела ў суседнія елкі.

АНОНС

Ала СЯМЁНАВА. У святой краіне выгнання: імпрэсіі, адлюстраванні / Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка», выпуск 10. — Мінск: «Кнігазбор», 2011. — 488 стар.

У Бібліятэцы Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка» выйшла новая кніга Алы Сямёнавай «У святой краіне выгнання».

У кнігу ўвайшлі роздумы пра адухоўленае верай і думкай існаванне чалавека, пра сэнсавыя рытмы жыцця. Пачуццё і факт, эстэтычна-філасофскія разважання і побытавыя замалеўкі, лірычныя споведзі і лёгкая іронія спалучаюцца ў адзіную плынь — спробу спасціжэння Часу і Вечнасці, Гісторыі і Быцця.

Ала (Альбіна) Іванаўна Сямёнава нарадзілася ў 1938 годзе на Камчатцы. У 1944-м з сям'ёй вярнулася ў Беларусь, скончыла школу ў Наваградку (які лічыць сваёй Вялікай Радзімай) і Белдзяржуніверсітэт. Працавала ў выдавецтвах «Навука і тэхніка», «Мастацкая літаратура», у рэдакцыі часопіса «Нёман». Аўтар кніг літаратурна-крытычных эцюдаў, эсэ і прозы «Гарачы след таленту» (1979), «Слова сапраўднага лад» (1986), «Святло загадкі» (1995), «Таямніцы пакуты колер» (2004), «Перад геніем лёсу» (2006). Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1982 года.

▶ ВІДАРЫСЫ

ШОПІНГ ПА-БЕЛАРУСКУ

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Ногі мерзлі неймаверна. Напярэдадні пацяплела, мороз адваліўся, і я надзела ў дарогу ўмоўна зімовыя боты нямецкай вытворчасці. Той, хто іх прыдумаў, ніколі, мабыць, не бачыў спраўднай зімы. Кабета спераду зжалілася і падала мне плед. Пары, што размясцілася па суседству, прэзентавалі цёплы спальнік, прадбачліва ўзяты якраз на такі выпадак.

Калі мы толькі выехалі з Мінска, я перш падумала, што гэтая пара не жантая. Вельмі ж паважліва размаўляла з ім яна, і вельмі ж туліўся, гарнуўся да яе ён. Абодвум добра за 60. Мужчына ўладкаваўся пасярод нас і ад мяне быў дэманстрацыйна адвернуты — з чаго я зрабіла выснову, што ўсё-такі муж, а не сябра жыцця.

Даверху напакаваны бауламі і пакетамі міні-аўтобус мерна рухаўся ў Мінск, а новая і недаўгавечная чалавечая супольнасць ажыўлена гутарыла: дзілілася ўражаннямі аб пакупках і абмяркоўвала палітычнае становішча ў краіне. Жанкі так смела і дасцінна выказвалі свае погляды на падзеі, што іх грамадзянская пазіцыя сумневу не выклікала. Бел-чырвоныя белы сцяг над вадзіцелем таксама сведчыў пра пэўную ідэйную заангажаванасць. На сцяг паказаў польскі мытнік, тыпу — што гэта? «Усё яны ведаюць», — адкаментавалі мае спадарожніцы...

Усе мы выбраліся ў Беласток на так званы шоп-тур. «Мы» — гэта я і згаданая незнаёмая пара (трое нармальных, як сказаў кіроўца); пяцёра астатніх — вопытныя чачуночкіцы. Прафесія ўзнікла ў 90-ых на глебе дэфіцыту і расквітнела зноў, калі ў Польшчы патанелі рэчы і прадукты. Даўно мінуўся час, калі палякі ездзілі да нас і закуплялі на перапродаж розную гаспадарчую драбязу. Яны выйшлі з крызісу і сталі на ногі. Новы статус краіны (Польшча ўвайшла ў Еўрапейскі Саюз і ўвяла візавы рэжым) спарадзіў з нашага боку новага чаўнака. Калі абагуліць, то гэта прыемнага выгляду жанчына сярэдніх гадоў, часта з вышэйшай адукацыяй. Тыя спекулянткі, што некалі вазілі праз мяжу цыгарэты і спіртное, адышлі ў мінулае. Патрабуецца такі культурны ўзровень перавозчыка, каб ён мог і візу сабе аформіць, і ў памежнікаў не выклікаў падазрэння.

Рухаліся мы не па гродненскай шашы, а нека мудрагеліста. Сустрэчны транспарт трапляўся рэдка. У 12 начы аказаліся на беларуска-польскай мяжы і без праблем прайшлі ўсе належныя працэдурны. У мяне не выходзіла з галавы нявыказанае пытанне: «А што мы ноччу будзем рабіць у Беластоку? Спаць у аўтобусе?» Каб жа! Нездзе пасля трох мы ўжо зваччалі на загарадны аптвы рынак, дзе адзінока свяцілася

некалькі акенцаў. Ля аднаго з павільёнаў мы выстраіліся ў чаргу. Падаў сняжок, пачынала халаднець. Жанчыны нацягвалі кашошны, пацелваліся. Ніхто не скардзіўся, усе, відавочна, былі прывычнымі да адсутнасці цяпла і камфорту. Мажны паляк заўсёды пакупніц па адной. Па тым, як хутка яны арыентаваліся, што браць, адчуваліся іх абазнанасць і вопыт у прафесіі.

Атаварыўшыся ласункамі і пральным парашком, я стала ў другую чаргу. Прадавец упёр мне не два, а чатыры цяжкія шклянныя слоікі са спецыямі. Адбіваючыся ад яго, выпусціла з-пад увагі і не набыла гарбаты. Пад'ехала яшчэ некалькі рускамоўных груп. Усе «бусікі» стаялі з уключанымі матарамі і атручвалі наваколле чадам. Наш кіроўца пры гэтым соладка спаў на рулі.

Збіраліся нашы нядружна, грузілі ў кузаў першыя пакеты. Далей у праграме значыўся начны маркет, які мы за гадзіну абысці не паспелі. Немаладая пара нарэшце пайшла на кантакт, мы нават карысталіся адным вазком. Многія рэчы падаліся таннейшымі, чым у нас, асабліва рыба і зубная паста.

На вуліцы па-ранейшаму стаяла золкая цемра. Здавалася, гэтай начы не будзе канца. Спаць чамусьці не хацелася, есці таксама. Арганізм прывыкаў да шоп-экстрыму. На беластоцкі рынак мы ўехалі а палове сёмай. Там, як ні дзіўна, было поўна народу. Натопі нечага чакаў. Да нашага аўтобуса кінуліся так, як быццам мы збіраліся штосьці задарма раздаваць. Кабета ў дублёнцы, падбегшы, на хаду грукала ў шыбіну: маўляў, я тут, тут я!

Рынак там без прэзэнці, такі прыкладна, як у нашых раённых цэнтрах. Адчыніліся першыя павільёны. Зайшла — і сумелася: прыезджыя тавар не проста бралі, яны яго хапалі, як пры СССР хапалі дэфіцыт. Адчуваліся ўзбуджанасць і азарт. Прыезджыя добра ведалі, што тут танней і што ў нас карыстаецца попытам, набывалі гаспадарчыя тавары, бытавую тэхніку, шаўковую пасцельную бялізну. Я адчувала сябе лішняй на гэтым свяце гандлю. Кітайская сушка мне падалася сімпатычнай, і далей пра спіс патрэбных рэчаў я ўжо не памятала. Адчувальна мерзлі ногі ў імпартных ботах. Здагадалася купіць трыкатажныя гетры (яны мяне, можна сказаць, і ўратавалі), вярнулася ў «бусік» і там прыснула.

Задыханія нашы жанчыны час ад часу прыцягвалі цяжкія пакункі і беглі па іншыя. Потым усё гэта важылі і грузілі — што ў сваё аўто, а што ў машыны перавозчыкаў. (Бо вываз, як вядома, абмежаваны па колькасці і вазе.) Дык вось хто чакаў нашага прыезду, як манны нябеснай! Так пры нашай «поўнай занятасці» зарабляюць жыхары беларускіх блізкіх да мяжы вёсак.

Муж з жонкай (ён ласкава зваў яе Кнопачкай) чынна прагульваліся ўздоўж павільёнаў. Уся гэтая рэчавая вахканалія зусім іх не датычылася, яны былі проста турыстамі і ўтульна сябе адчу-

валі ва ўласным кокане на дваіх. Мы зноў перасекліся, набываючы насенне кветак, і паводзілі сябе ўжо як знаёмцы.

Чатыры гадзіны, адведзеныя на рынак, таксама здоўжыліся. Жанчыны, якія паспелі атаварыцца, снедалі «сабойкамі» і размаўлялі. Адну мы чакалі поўным складам, бо ў апошні момант яна зноў панеслася «дабіраць» вагу. (На мяжы высветлілася, што мінчанка перастаралася: перабрала на 6 кілаграмаў.) Наперадзе заставаўся шыкоўны гандлёвы цэнтр «Аушаны», хоць там я нарэшце адваля душу і тое-сёе набыла.

Даведаўшыся, што я ўпершыню на такім выездзе, жанчыны паглядзелі на мяне спачувальна. Можна, яны падумалі, што я асмелілася ступіць на іх нялёгка і небяспечны шлях. На самай справе ў мяне проста заканчалася віза, і каб «прабіць талон», я падалася не ў блізкую Вільню, а ў дарагу сэрцу Беластоцкыню.

Беластоцкыню я палюбіла, можна сказаць, з першага погляду — з 2000 года, калі ўпершыню выехала ў Дуброву Беластоцкую. Мясцовае культурніцкае ставарышэнне штогод ладзіла пленэры. З лёгкай рукі прайзайка Міколы Самойліка туды запрасілі з Беларусі не толькі мастакоў, але і паэтаў. Невымоўная бланда апускалася там на мяне, як вечаровы туман — на манастырскія мury Ружанастока, дзе нас размясцілі. Па польскіх мерках як бы і глуш (бліжэйшы цэнтр прыцягнення — Гародня, «бабці пешкі хадзілі»), але глуш нейкая самадастатковая, мяккая, без дзікасці і нядабальства. І так мне ўсё там клалася на душу, што я аднойчы пажартавала: «Мусіць, я жыла тут у мінулых жыццях».

На другое лета мяне запрасілі ўжо асабіста, і я прывезла з сабой цэлую групу творчых людзей з Беларусі. На трэцяе мы падаліся на адпачынак з мужам на сваёй машыне. І толькі чацвёртай давізавая вандроўка сталася для мяне вялікім стрэсам.

Выбралася я адпачыць у адной прыватнай гаспадарцы Сакульскага павета (у нас гэта называюць агратурызмам). А на зваротным шляху, ужо з білетам на цягнік, падсела ў чужое аўто. Маімі спадарожнікамі аказаліся два «оперы», што дабіраліся ў Мазы, дадому, з замежнай камандзіроўкі. Пакуль ехалі ды праходзілі мяжу, малодшы ўвесь час падліваў старэйшаму спірту, абодва напіліся і распаясаліся. А калі я зрабіла ім заўвагу, з іх вылезла службовая пыха, з каналізацыі паперла. Яны пачалі хамяць, пагражалі завесці мяне ў свае Мазы і пасадыць там на месяц як спекулянтку. Так што аднойчы ў жыцці і я пабывала ў гэтай несамавітай ролі і — скажу шчыра — страху нацярпелася. Назаўтра, з Мінска, я пазваніла на тэлефон службы даверу і расказала, як старэйшы па званні і па ўзросце сікаў сярод белага дня на сцяну жылога дома. Што яны там правярылі — не ведаю (гэтыя «праваахоўнікі» дужа выкрутлівыя, калі пападуцца), але сам інфернальны наезд запомніла надоўга, калі не назаўсёды.

...Перад мяжой настрой чаўночкі прыкметна перамяніўся: яны напружыліся і прыгатаваліся да памежных непрыемнасцей. Пра штоёе засяроджана думалі, зрэдку перамаўляліся. Стрэс быў напісаны на іх тварах. Некаторыя частку набытага польскага тавару — на ўсялякі выпадак — усучылі не абцяжараным дылетантам. Нам не цяжка — узялі. Шырокая целама кабета раздавала суседзям шчоткі для кузаваў; везла, па яе словах, падарункі мужчынам у працоўны калектыў да дня 23 лютага.

Маладая мытніца спрактыкаваным вокам агледзела нас і нашыя пакункі і адразу вылучыла трох перагружаных пасажырак. Клуны і скрынкі давалася пераважваць. Вінаватым гразілі санкцыі ў выглядзе штрафу за лішнія кг. Пры гэтым астатнія, каму пашчасціла праскочыць праверку, не выказвалі радасці,

а толькі цярыліва чакалі, калі і чым гэта ўсё скончыцца. З дапамогай кіроўцы інцэдэнт нека ўладзілі, і «бусік» весела пакаціўся праз мяжу. Няўжо ўсе кіроўцы такіх рэйсаў настолькі цярылівыя і самааданыя, як наш? Ён мо сто разоў даставаў і загрузаў шматлікія пакупкі, ехаў, куды прасілі, чакаў, колькі трэба, у крытычны момант — падставіў плячо, і ўсё без аніякага бухцення і прыкметаў раздражнёнасці. Не то характар ад нараджэння залаты, не то адшліфаваўся спецыфікай працы.

Сам Беласток разгледзела толькі днём, пры выездзе. Адбудаваўся, папрыгажэў, стракацеў рэкламай «гуртоўняў» і «склепаў».

На тэрыторыі Беларусі пачалося нечакае: мы рухаліся не прама па шашы, а з заездамі ў навакольныя паселішчы: чаўночкі збіралі ў перавозчыкаў свой раней перавезены тавар. Высветлілася, што знаёмства ў іх «шапацка», увесь гешэфт трымаецца выключна на даверы. Адна паскардзілася, што яе перад Новым годам «кінулі» на 300 баксаў: па неасцярожнасці яна не запісала нумар машыны. Усе заезды суправаджаліся званкамі з мабільнікаў, узгадненнямі, няравнасцю. Адчувалася, што гэта вельмі важны момант дзелавой паездкі. Нарэшце ўсё сабралі, уталкавалі і загрузіліся «пад завязку».

...І вось я грэю ногі ў чужым пледзе і вяду свецкія размовы з лепшай паловай пары, якая аказалася маёй цёзкай. Абое яны з сем'яў ваеннаслужачых, абое русакі. Бо дзе вы бачылі беларусаў, якія здольныя з'ездзіць у Вільню, каб паздыць у якой-небудзь кафэшцы?! Да таго ж іх дзеці жывуць у Еўропе, і яны ўсю яе скалясілі ўздоўж і ўпоперак. Ён працаваў на тэлебачанні, яна філолаг, так што агульныя тэмы знайшліся.

Каб не заснуць, кіроўца ўключыў музон. Кажуць, ён ездзіць праз дзень і не паспявае адпачыць. Жанкі звоняць мужам і памочнікам, якія будуць іх сустракаць на стаянцы. Праз месяц яны паўтораць свой тур у Польшчы, або ў Літву, або яшчэ куды. Такі ў іх хлеб — экстрэмальны, з бяссоннымі ночамі і дарожнымі нязручнасцямі, з фізічнымі перагрузкамі і страхам пры перасячэнні мяжы, з узаемападтрымкай і ўзаемадапамогай — іначай нельга.

Разгрузка адбылася куды хутчэй, чым загрузалі. Мне здалося — вокамгненна. Мае новыя знаёмцы тапталіся, не знаходзячы сваю паўпустаую сумку. Нарэшце яна адшукалася ля чужой машыны, і яе радасна «із'ялі». Дадому мы паехалі на таксі разам, бо яшчэ ж і жывём у адным раёне. І толькі назаўтра Галіне №2 прыйшла ў галаву простая і запознена геніяльная думка: чаму мы ў Беластоку не ўзялі таксі і не паехалі паглядзець горад? Навошта пагадзіліся быць заложнікамі сітуацыі? Што ж. На ўсё трэба досвед. Чаго-чаго, а досведу і ўражанняў мы прывезлі цэлае бярэма — і не пашкадавалі, што адважыліся на зімовы шопінг.

▶ ПЕРАЖЫТАЕ

«І СПЫТАЦЬ НЯМА З КАГО...»

Ніна БУЛАЎКА

...У 1931 годзе ў сваёй роднай вёсцы Купіск пайшла ў школу ў першы клас. Школа была новая, у ёй першымі вучнямі сталі мы. Пачалі вучыць па-беларуску, а літары — лацінкай.

Паступіць у гімназію было складана, бо цяжка бацькам плаціць за вучобу. З нашай Любчанскай сямігодкі пяць дзяўчат паехалі вучыцца ў гаспадарчую школу за Ліду, недалёка ад Жалудка. Там нейкая пані Лясковіч адкрыла прыватную школу. Туды падалася і я разам з іншымі. Казалі, што пасля заканчэння праз тры гады будзем працаваць у дзетсадзе. Увогуле ж грошы выкінулі на вецер.

Прышло 17 верасня 1939 года. Як казалі, вызвалілі нас ад панскага іга. Нашу вучобу прыраўнялі да шасці класаў савецкай дзесяцігодкі. Усё пачалося па-новаму. Вучыліся да вайны ў Любчы ў 6 і 7 класах. Жылося нам весела, толькі адзедзь і абудць не было чаго...

На трэці дзень пасля пачатку вайны ў нашай мясцовасці на матацыклах паявіліся немцы... Патокам ішлі людзі. Казалі, што з аэрадрома, які будаваўся ў Лідзе. Стваралася ўражанне, што ніхто не ведаў, хто і куды прабіраецца. Усе — на ўсход: салдаты-акружэнцы, зняволеныя з турмаў, бежанцы...

Фронт пакаціўся на ўсход. Дзесьці ў лютым 1942 года арганізавалі ў Наваградку шасцімесячныя настаўніцкія курсы. Падаліся на іх амаль усе, хто хадыў у Любчанскую школу... У Наваградку адкрылі настаўніцкую семінарыю. Напачатку — на два курсы. Мне вельмі хацелася трапіць туды, але тых, хто вучыўся на шасцімесячных курсах, прымушалі працаваць у школе, а ў семінарыю не дапускалі.

Мне дапамаглі ўладкавацца ў бухгалтэрыю, да нейкага дзядулі, і я з ім вяла ўлік прадуктаў, якія здавалі ў інтэрнат навучэнцы, што пражывалі ў ім. Днём ён пускаў мяне ў клас, і я паступова стала навучэнкай другога курса. Гэта недзе ўжо ў другім паўгоддзі.

Я вельмі адсталая, вучылася няважна, можна сказаць, што кепска. Да таго ж пастаянным быў страх. Кругом беды: кагосьці забілі немцы, кагосьці павезлі ў Германію... Паявіліся партызаны. Словам, трывог і хваляванняў дастаткова. Нас, навучэнцаў, у Германію не бралі. Адною думкі пра яе мы вельмі баіліся. Калі бачылі немцаў каля семінарыі, то стараліся ўцякаць. Большасць трымалася семінарыі, каб не павезлі ў нямецкую няволю.

Як бы там не было, я перайшла на трэці апошні курс. Якраз у семінарыі арганізавалі Саюз беларускай моладзі (СБМ). Прымушалі нас запаўняць анкеты, каб мы сталі яго членамі. Гэта было нашае няшчасце. Спачатку не надавалі гэтаму значэння, а потым стала трывожна, хаця, як нам тады здавалася, нічога злавачыннага не зрабілі.

У 1944 годзе закончыла трэці курс, атрымала дыплом. Неўзабаве нас вызвалілі савецкія войскі. Зноў была дома. Праўда, летам нашу вёску спалілі. Дом наш згарэў, а хлех ацалеў. У яго перайшлі жыць. Маёмасць усю знішчыў агонь.

Набліжаўся снежань 1944 года. Пайшлі чуткі, што каго-нікаго арыштавалі. Узнікала недаўменне: за што?

А 18 снежня 1944 года прышлі ў клас, дзе я вяла ўрок, і забралі мяне...

Завярнулі дахаты, нешта шукалі, але нічога не знайшлі. Павезлі ў Любчу, дзе змясцілі ў камеру папярэдняга зняволення.

Была ўжо ноч. У камеры набілася шмат людзей. Былі і знаёмыя. Я амаль усю ноч праплакала. Раніцай выклікалі на допыт. Следчы па прозвішчу Чапец спытаў, ці была я ў СБМ падчас вучобы ў семінарыі. Ашукваць я не ўмела, таму і сказала: «Так, была...».

Нас трымалі ў КПЗ да 25 снежня, а ў гэты дзень пагналі пехам у Наваградку ў турму. Самі канвайры ехалі на конях вярхом.

У Наваградку ў камеры, куды кінулі мяне, было шмат дзяўчат, былых навучэнцаў семінарыі. Усе яны былі членамі СБМ.

Мы ўсе думалі, што неўзабаве адпусцяць дахаты. На допыты выклікалі ўначы, напэўна, разы два.

З Наваградка прывезлі ў Наваельню. Падагналі састаў вагонаў-цялятнікаў і пагрузілі нас туды: цесната, адзін на адным, холадна і голадна. Я сядзела на верхніх нарах і ў маленькую шчылінку-акенца ўбачыла, што ідзе мой бацька да вагонаў з мяшком за плячыма. Аказалася, ён нёс сухары ў турму ў Наваградку, але там мяне ўжо не было, і ён пехам падаўся ў Наваельню. Пакуль фарміраваўся эшалон да адпраўкі, бацька дагнаў мяне. Канвой адкрыў дзверы, і я ўбачыла яго. Ён перадаў сухары і сала, а сам у вялікім горы пайшоў дахаты.

У якіх жахлівых умовах нас везлі, немагчыма перадаць словамі. Наймаверна цесната. Калі клаліся спаць, то адна адной лажылі ногі на грудзі. Параша тут жа. Усё ў вагоне абмерзла і абледзянела. Мы самі ў дрыжыках.

Мінавалі Котлас. Стаяла снежная зіма. Вось і станцыя Свецкікі (ці Цвецкікі?). Там наш вагон затрымалі. Нас, прыкладна чалавек 100, пагналі ў лесанарыхтоўчую калонію № 21. Змясцілі ў асобныя баракі.

Пасля агляду камісіі мне далі першую групу па здароўі. Гэта

азначала, што мне належыць цяжкая фізічная праца. Паслалі на пагрузку лесу.

Пад канвоем мы гуськом ішлі ў лес. На сабе неслі вярочкі для пагрузкі бярэнаў, сякеру, пілу. Ішлі туды, дзе былі пададзены вагоны-паражняк у тупік. Заданне — на чатырох пагрузіць вагон.

Адночы галава закружылася, і я ўпала ўніз з шостага рада. Ударылася галавой аб рэйкі. Ледзь жывую на падводзе прывезі ў зону ў санчасць. Лёсам было наканава на выжыць... Кармілі вельмі кепска. К вяспе мы пахуздзелі, чапляліся за галінкі і падалі. Я была вагою 42 кг, а група мая па здароўі стала трэцяя.

Неўзабаве пасля Вялікадня дайшла да нас вестка, што закончылася вайна. Было шмат радасці. Мы думалі, што адпусцяць дахаты. Але па-ранейшаму ні следства, ні суда.

У гэта лета мяне перавялі ў новае месца — Урдому. Там будавалі воданпорную вежу. Я і Аня Плейша (яна з-пад Стоўбцаў) пілавалі дровы ўручню для экіпіроўкі паравоза. Працавалі ў зоне ачашчэння. Было цёпла і вальней. Тут мяне выклікалі на допыт. Іх, следчых, было пяць чалавек. Усё пыталі пра СБМ. Я вельмі плакала і мітусілася. Адзін сказаў: «Масква слязам не верыць». Я заўважыла, што мая асабістая справа амаль пустая: падшыты толькі адзін ліст. Мне ставілі ў абвінавачванне, што я была дружнавай у Карэлічах. Але гэта — поўная хлусня. У Карэлічах я не была ніколі па сёняшні дзень. Хто гэта прыдумаў, я зразумела, калі мяне спыталі, ці ведаю адну асобу. Я адказала, што ведаю. Гэта была сяброўка па вучобе ў гімназіі ў Наваградку з суседняй вёскі. Потым яна ўступіла ў партыю і добра ўладкавала сваё жыццё: працавала ў школе.

Пасля гэтага зноў пацягнуліся дні без надзеі... Летам 1946 года ў барак прышоў нарадчык і аб'явіў, што мяне прывезлі тэрмін. Мне стала кепска, я страціла прытомнасць. Гэта ўжо другі раз. Аказалася ў бальніцы. Мяне лячылі, угаворвалі, а я ўспомню, што асуджаная, і мне зноў дрэнна... Урэшце прынеслі маленькую паперку, што я асобай нарадай у Маскве асуджана па 58 арт. 4 тэрмінам на чатыры гады. Паабяцалі, што пашлюць на датэрміновае вызваленне і дадуць пропуск на свабодны выхад з зоны. Я ж усё пісала просьбы і скаргі Калініну, нават самому Сталіну. Нічога ў адказ не атрымала.

Наступіў верасень 1948 года. Прышоў у брыгаду, дзе я замярала драўніну ў лесарубаў, канвой і павёў мяне ў зону. Адтуль накіравалі на станцыю Мікунь у цэнтральную калонію, дзе змясцілі на перасыльны пункт. Сказалі, што тыя, каго вызвалілі па арт. 58, падлягаюць вызваду на пасяленне ў ссылку.

З Поўначы нас везлі да Кірава. Тут сядзелі ў камеры. Умовы жахлівыя. Заядалі клапы; мучылі голад і невядомасць...

Яраслаўль праехалі ўначы. Потым — Свядлоўск. Тут кінулі ў турму. Вельмі моцна балелі ногі і паясніца. Не знаходзіла сабе месца. У камеры цесна, верхнія і ніжнія нары забіты людзьмі. Прывялі да нас зладзеек і блатных. Яны давай шукаць што ў каго ёсць з харчоў. У літовак, якія, напэўна, ехалі з дому, забіралі мяшкі з сухарамі і салам. У нас, хто ехаў з лагера, нічога не было...

У снежні прыехалі ў Петрапаўлаўск Паўночна-Казахстанскай вобласці. У абласным аддзяленні МДБ нас палічылі па картках, далі па 5 руб., адвялі ў нейкае памяшканне. Я з Мікуні ехала з жанчынай Аняй з-пад Маладзечна (мястэчка Лебедзева). Вельмі прыгожа спявала. Абвінавачвалася таксама за членства ў СБМ. Вось мы ў дарозе ўвесь час пільнаваліся адна адной і разам прыбылі ў ссылку ў Казахстан.

На другі дзень нас на грузавой машыне з Петрапаўлаўска прывезлі вечаарам у сяло Багалюбава. Перапісалі і казалі, што кожны дзесяць дзён мы павінны прыходзіць адзначацца ў аддзяленне МДБ, бо з'яўляемся ссыльнымі.

У першы дзень нам далі аванс. Здаецца, па 75 рублёў. Давід Сважэнскі (наш знаёмы начы вяртаўнік канторы) прывёз хлеб. Сталі шукаць кватэру. Давідднём быў за конюха, і ён меў у распараджэнні валю. Ён адвёз мяне з Аняй у адно месца, а там пляцень замест сяней, падпол адкрыты, вокны адразу над зямлёй павыбіваныя — словам, зямлянка. У ёй жыць немагчыма.

— Адвяду вас, дзяўчаты, — кажа Давід, — да сваёй гаспадыні. У ногі падайце, прасіце любы кучок у хаце, і сэрца яе разжаліцца.

Так і атрымалася. Бурчала і адмаўляла нам цёця Саша Звягіна. Але прыняла ў сваю маленькую хацінку. Сама на печку, а мяне з Аняй на ложа. Давід уначы дзяжуріць, і яшчэ адзін стары ссыльны на куфэрку прытуліўся...

Аня пачала прыносіць работу на вечар на кватэру. Ёй закройшчыца давала больш выгадную, каб зарабіла грошай. Купілі бульбы, малака марожанага. Стала лепей з ядой.

Сталі хадзіць у клуб на танцы з мясцовай моладдзю. Народу тут было рознага. У асноўным ссыльныя. Мясцовыя хлопцы і маладыя мужчыны загінулі на фронце. Старыя толькі горка аплакавалі сваіх дзяцей. Помню сям'ю Смалянцінавых, якая атрымала чатыры пахавальныя: з фронту не вярнуліся чатыры сыны.

Летам мяне зноў выклікалі ў аддзяленне МДБ. Прапанавалі быць асведамляльнікам. Інакш кажучы, даносчыкам. Маўляў,

робіш у канторы, маеш кантакты са ссыльнымі і будзеш паведамляць пра іх. Зноў палохалі і лялі, трымалі позна па вечарах — усё ўгаворвалі. Ужо дагла што-небудзь з сабой зрабіць...

Такія допыты-ўгаворы цягнуліся доўга. А я ўсё плакала. Гаварыць мне не было чаго.

У сакавіку 1953 года памёр Сталін. На плошчы ў Багалюбава быў мітынг. Па радыё выступалі Маланькоў і Берыя. Усе плакалі. Плакала і я. Не прыгваралася, а душой шкадавала яго.

Час бег. Ужо справа ішла к вяспе 1954 года. Раптам выклікалі ў аддзяленне МДБ і аб'явілі, што нас вызваляюць ад ссылок. У гэты дзень далі вольную 27 чалавекам. А неўзабаве на цаліну сталі прывозіць моладзь.

Я ўжо прывыкла да мясцовасці і людзей і магла б жыць у Казахстане. Дамоў ужо не надта і хацелася. Я думала: а дзе я ў Беларусі дзенуся? У мяне ж ніякіх дакументаў. Куды ўладкуюся на работу? Ясна было, што мяне нікто нікуды не возьме...

Але настаяў муж ехаць у Беларусь. І мы ў чэрвені 1954 года прыехалі ў Купіск. Бацькі працавалі ў калгасе, жылі бедна; хата яшчэ не была поўнаасцо закончана. Зрабіла спробу ўладкавацца на работу ў Нягневічы ў МТС у бухгалтэрыю. Дакументаў ніякіх не было. Усё забралі ў аддзяленні МДБ. Толькі працоўная кніжка з Багалюбава і характарыстыка. Праўда, вельмі добрая. Але нічога не выйшла. Маўляў, былая ссыльная, і скаратар партарганізацыі запратэставаў. Пра школу не было чаго і марыць. Так засталася дома...

...У пачатку 90-х паслала заяву, каб мне далі даведку аб рэабілітацыі. Патрэбна была для ўдакладнення справа для пенсіі. Выслалі, што заключэннем пракуратуры Гродзенскай вобласці пастанова Асобай Нарядыпрыміністраў ўнутраных спраў СССР ад 27 сакавіка 1946 года, па якой я асуджана па арт. 58.4 КК РСФСР да чатырох гадоў выпраўленча-працоўных лагераў, адменена і справа ў адносінах мяне вытворчасцю спынена за адсутнасцю ў маіх дзеяннях саставу злачынства па палітычных матывах. Знаходзілася ў месцах пазбаўлення волі з 17 снежня 1944 года па 22 кастрычніка 1948 года. Пра ссылку нічога не сказана. Пазней пасля майго звароту ў МДБ Паўночна-Казахстанскай вобласці прыслалі архіўную даведку, што я на падставе нарады МДБ СССР ад 2 верасня 1948 года №18/30-118506 (артыкул не указаны) выслана на пасяленне (тэрмін не указаны). Прыбыла ў ссылку ў Прышымскі раён Паўночна-Казахстанскай вобласці з в. Купіск Баранавіцкай вобласці. (Усё хлусня. Павезлі з Поўначы з лагера.) Вызвалена з ссылок-пасялення 8 мая 1954 года. Даведка дадзена на падставе спіса на знішчэнне асабовых спраў ссыльных. Маю справу знішчылі ў 1970 годзе.

Вось так. Пішу і плачу. Скалечанае, змучанае, разарванае жыццё сыйшло, і спытаць няма з каго. Ужо ў глыбокай старасці, на краю магілы думаю: за што гэта нас мучылі, адабралі маладосць, лепшыя гады?.

Публікацыя Яўгена ЛЕЦКІ

ВАНДРОЎКІ

22 (14)

▶ НАТАТКІ

ХАДЖЭННІ ПА «БОЖАЙ ЗЯМЛІ»

Валерый СТРАЛКО

Кастрычнік 2010-га. Востраў Готланд (Швецыя). Галоўны горад вострава — Візбю. Тут — Балтыйскі Цэнтр пісьменнікаў і перакладчыкаў. Гаспадыня (дырэктрыса) Цэнтра — Лена Пастэрнак з бліжэйшым памочнікам Патрыкам і некалькімі супрацоўнікамі дзейнічаюць клапатліва, амаль непрыкметна, а лепшых умоў для творчасці дый адпачынку ў Цэнтры нам, часовым пастаяльцам з розных краінаў, цяжка і жадаць.

З вакна адкрываецца фантастычна прыгожая панарама старажытнага горада. А далей — «сіняе мора, белы пароход»... Пачаў ненадоўга выскокваць на вуліцу, адыходзячы ўсё далей, захоплена, але чамусь крыху насярожана, узірацца ў незнаёмае, фатаграфавачы. Ды нешта скоўвала, замінала. Вяртаўся. Зноў шыбаваў уніз, да мора, не даходзячы аднак да яго, пакідаючы гэта на пазней. Усё больш падабалася бачанае, бо з дзяцінства цягнула туды, дзе сівыя скалы, лес, мора, старажытнасці. Сюды б сваіх, сюды б усіх, хто душу грэе, каб разам... Вось адкуль няёмкасць. Бы пранізала. І тады я ўхапіўся перапісаць тэлефонную запісную кніжку. Гады з тры насіў старую, што ўшчэнт рассыпалася, і новую, якая пачала таксама старэць. Старонкі дзве раней нека агораў. А далей — хоць забі... Цяперака — аж засвістала. Кожнага з любоўю прапісваў я тут, на гэтай мілай зямельцы. І тых, каго ў кніжцы не было... Палягчала... Павітацца з морам пайшоў я ўжо не самотою...

Старэчая сентыментальнасць?.

Яшчэ ў Менску, ды й тут спрабаваў хоць трохі разабрацца, што ж гэта за край, куды ласкава і нечакана закінуў мяне лёс.

Дык вось... Востраў Готланд (Gotland) азначае «Зямля готаў», бо менавіта готы, як сведчыць гісторыя, адны з першых асвоілі і абжылі гэты немалы, у тры тысячы квадратных кіламетраў, кавалак сушы. Але тым, хто пабываў, больш да душы была б назва вострава з двума «t» (Gotland), што з нямецкай — «Божая зямля», бо столькі там прыгожых мясцін, столькі цікавага, прыемнага, людскага! Канечне, у кастрычніку і кветак меней і фарбы крыху не тья, чымсьці летам. Спраўды, дзе-нідзе пачынаюць ужо прабівацца плямы аранжавага і жоўтага адценняў. Ды зелены пакуль хапае. Ружы таксама ўпэўнена палымнеюць, цягнучыся іншым разам проста з-пад брукоўкі да вакон утульных старажытных будыначкаў. А ў невялікім батанічным садзе Візбю яны яшчэ,

быццам, і не думаюць пра восень. Тое ж — і ў нягуста раскіданых па тэрыторыі вострава, дбайна дагледжаных сядзібах.

Праз пару дзён па прыездзе гадзіне а дзвятай раніцы падыходжу да дзвярэй нашага суседняга корпуса, як з крыкамі «Panie! Panie!» падлятае да мяне польская пісьменніца Ева. Уся дрыжыць, няёмка ўсміхаецца. Выйшла а сёмай рабіць зарадку, а ключ забылася. На радасцях вызвалася мне, збавіцелю ад холаду, і літоўскай перакладчыцы Юратэ паказаць цікавыя мясціны вострава. У Евы тут уласнае аўто. Назаўтра па шашы №140 мы пракаціліся добрую сотню кіламетраў да самай паўднёвай кропкі Готланда, час ад часу рыскаючы ўбакі, каб аглянуць тую ці іншую славуцасць. Цікава было бачыць дагледжаныя дарогі, ляскі і пералескі, палі, невялічкія мястэчкі, хутаркі, сервісныя комплексы, кемпінгі... Усё гэткае стацыянарнае, дасканалае, завершанае, будплядовак не відно. Сімпаатычнае ўражанне пакінула царква (курка, чытаецца па-шведску — чурка) звонку і знутры, з яе акуратным цвінтарам навокал; хваляюча было ў іншым месцы агледзець старажытнае (500 год да н. э.) пахаванне ў выглядзе 20-мятровага ў даўжыню і метры 3-4 шырынёю контура ладзі, выкладзенага з валуноў. Цікава, што гэта пахаванне аднаго чалавека,

а не, скажам, каманды нейкага загінулага карабля. Каля аднаго з кафэ, дзе перакусвалі, сустрэў скульптуру каменячоса, фотаздымак якой бачыў гадоў 40 назад у часопісе «Амерыка». Уразіў масіў гіганцкіх ветравых энергетычных устаноў, якія дзелавіта вымахваў сваімі лопасцямі-крыламі. Вярталіся дзеля разнастайнасці амаль паралельнаю да 140-й шашою 142...

...Звыш года таму я змушаны быў узяцца за хадзьбу і бег. Сёлета не толькі трэніраваўся, а й удзельнічаў у сур'ёзных рэспубліканскіх і міжнародных спаборніцтвах на працягла, у тым ліку і марафонскія адлегласці, займаў нават прызавыя месцы ў сваёй узроставай групе (каму за 70). З такімі «напрацоўкамі», вядома ж, цяжка было ўтрымацца, каб па прыездзе на месца не пусціцца ў паходы па Візбю і ў радыяльных ад яго напрамках. Канешне, падахвочвала на падарожжы і звычайная цікаўнасць. Пратупаў на працягу 28 дзён сумарна звыш 300 км, адыходзячы на 10, 20, а то і больш кіламетраў ад горада. Умоўна — абышоў Готланд па перыметру. У вандроўках сустракаў процыму незнаёмага, нязвычайнага, незвычайнага.

Хадзіў я на Готландзе не толькі па глухих, рамантычных сцежках,

дзе пападаў часам у розныя пераплёты (аднойчы, напрыклад, ледзь не сарваўся са скалы), але й па дагледжанай шашы, балазе на аўтастрадах адлегласці пазначаны. Двойчы без прыпынку цягам аднаго дня праходзіў нават крыху болей ад класічнай марафонскай дыстанцыі (43 і 45 км). Спачатку на ўсход. У 20 км ад Візбю, углыб вострава, на мапе выявіў мястэчка з назваю Roma. Загарэўся. Вельмі ж спакусліва пабываць у Рыме, калі ён не за тысячы кіламетраў, а нечакана зусім побач! Дайшоў, пабываў, пракрочыў крыху і за межы гучнага населенага пункта... Вяртаюся, падыходжу ўжо пры ліхтарях да Цэнтра, ды чамусьці сустракае з дальняга паходу небараку-марафонца дырэктрыса Лена Пастэрнак і... вачам сваім не веру — пасол Швецыі ў Беларусі Стэфан Эрксан! Я аслупянеў, а спадар Стэфан цісне мне радасна руку. Выявілася, што ён заходзіў у Цэнтр яшчэ ў полудзень, каб пабачыцца са мною. Мабыць, яму было цікава даведацца, як пачуваецца грамадзянін і жыхар Беларусі ў яго краіне, ў яго дзяржаве. Арадаваўся ён, мабыць, яшчэ й таму, што змог так мяне ашаломіць нечаканым сваім з'яўленнем. Вось гэта прыз за «марафонскі дэбют» у Швецыі, вось гэта гонар, вось гэта пашана адпетаму бадзюгу! Так падмывала думаць. Насамрэч атрымалася, што Надзвычайны і Паўнамоцны пасол Швецыі ў Рэспубліцы Беларусь прыляцеў у Візбю на нейкую сур'ёзную канферэнцыю ці нараду, ды адначасова неафіцыйна здзейсніў яшчэ адну добрую справу. Шкада, што ён вельмі спяшаўся, і выпала мала часу нам на гаворку. Аднак парадавацца фантастычнай сустрэчы, перакінуцца некалькімі беларускімі фразамі (на здзіўленне дырэктрысы) і парагатаць соладка мы паспелі...

Швецыя займае плошчу 411 тыс. кв. км, удвая большую за плошчу Беларусі, а Готланд, складаючы меней працэнта ад усёй тэрыторыі Швецыі, з'яўляецца найбольшым востравам краіны дый усяе Балтыкі. Што датычыць памеру плошчы, сутыкнуўся з

незразумелым: у нашых, няхай не самых новых, даведніках яна раўняецца 2960 кв. км, а ў новых шведскіх крыніцах — 2994 і 3140 кв. км. У чым справа? Не магла ж плошча павялічыцца сама па сабе, гэта, мусіць, звычайная памылка. Можна, і не выпадкова: савецкія вучоныя з лёгкасцю маглі занізіць паказчык (на зло буржуям!), а шведскія патрыёты-вучоныя, можа, не супраць былі хоць віртуальна павялічыць уладанні сваёй любай краіны.

Аднак выплыў і трэці, цалкам верагодны варыянт... Апошні ляднік меў над Готландам таўшчыню лёду 2 км. Ён так сплюсчыў гэты ладны кавалак сушы, што калі лёд растаў, узяўся востраў, бы спіснутая губка, выпроставацца, падымаць галаву. Нават цяпер, калі пасля звальнення ад лядовага панцыра прайшла добрая сотня вякоў, Готланд у год «падрастае» болей чым на сантыметр, павялічваючы тым самым сваю тэрыторыю. За нейкіх 50-70 гадоў вынік можа склаці метр і болей! А гэта «выліваецца» ў дзясяткі, а то і сотні квадратных кіламетраў дадатковай плошчы, калі ўлічваць звілістую, часам нізінную, берагавую лінію і тое, што Готланд распасціраецца ў даўжыню кіламетраў на 130, а наўшыршкі дасягае 50 км. Магчыма, шведскія скарысталі апошнія дадзеныя сваіх вучоных.

Готланд людзі засялілі каля чатырох тысячаў гадоў таму, у тым ліку, мабыць, і мясціну, дзе цяпер Візбю з 26-ю тысячамі (на Готландзе пражывае 65 тысяч жыхароў). Назва горада, на думку гісторыкаў, азначае нейкае рытуальнае месца (капішча?) язгнікаў. Мне ж хочацца выкласці сваю прымітыўную, жартоўную версію. Уявіце сабе: да берага, на якім прыляпіліся нешматлікія невялічкія, але ўтульныя хаткі паселішча, падшываюць ладзі з вандроўнікамі або ваярамі, славянамі ці вікінгамі, якія пабывалі на славянскіх землях і назапасілі там упадабаных слоўкаў. Убачыўшы ўтульныя жытлы, над якімі ўюцца мілья дымкі, адкуль даносяцца пахі ежы, змучаныя выпрабаваннямі і часам барадачы, якія да таго ж збудзіліся па хатняму цяплу і жаночай ласцы, пачынаюць па аднаму, а затым ужо й хорам з неярпеннем выгукваць: «Ізбы! У ізбы! Візбы! Візбы!» Апошні гук паступова ашведзіўся, трансфармаваўшыся ў не вельмі выразнае «ю» — Візбю.

Прынамсі, у 13-м стагоддзі паселішча ўжо мела выгляд прыметнага па тым часе партовага горада, які гандляваў са многімі портамі Балтыкі і больш далёкіх краёў, пра што сведчаць знойдзеныя ў нашыя часы сотні скарбаў. Тады ж, пасля канфліктаў між жыхарамі Візбю і рэштаю насельнікаў Готланда, візбянамі быў узведзены навакольны мур працягласцю каля 3 км з трыма дзсяткамі абарончых вежаў па перыметры. Ёсць сведчанні, што напачатку Візбю насялялі пераважна католікі. Але

23 (15)

паступова канфесійныя прапорцы мяняліся, і ў стагоддзі, мусіць, 15-м на першае месца выйшлі пратэстанты-лютэране, таму храмы каталікоў былі ці зруйнаваны, ці самі па сабе прыйшлі ў запустенне. І цяпер у Візбію можна ўбачыць з паўдзясятка старажытных храмаў (Святога Нікалауса, Святой Катарыны, іншыя), руіны якіх за кошт кансервацыі і догляду ўтрымліваюцца ад далейшага руйнавання і з цікаўнасцю аглядаюцца турыстамі.

Сёння ў Візбію галоўная пратэстантская кірха-чурка — храм Святой Марыі. Варта адзначыць, што храм гэты — буйная, велічная спаруда, збудаваная на працягу 1250–1258 гадоў і рэканструяваная ў 16 стагоддзі, дамінуе над мясцовасцю. Не кранаючыся ўнутранага абсталявання храму, хаця кідаецца ў вочы ўрачыстая прастора памяшкання і традыцыйна ўбраныя сцены і столь, адзначыць бы тое, што падлога яго высцеленая надмагільнымі плітамі, на кожнай з якіх — адпаведны пахаванаму нябожчыку адмысловы надпіс. Падлога-могілі... Хадзіць па храме псіхалагічна цяжкавата. Акрамя богаслужэнняў, храм адкрыты для турыстаў, якія ахвоча наведваюць таксама і штонядзельныя арганныя канцэрты. Дзякуючы таму, што яго характэрныя сілкі можна ўбачыць практычна з любой кропкі Візбію, у першыя дні прабывання там лёгка было знайсці, снуючы па лабірынце вузкіх вулачак, найкарацейшы шлях дахаты (да Цэнтра).

Гісторыкі сведчаць, што ў канцы 14-га стагоддзя на працягу некалькіх гадоў улада ў Візбію і на ўсім Готландзе належала піратам, так званым «віталійскім братам», якія зрабілі востраў пірацкай базай усяе балтыйскай марской прасторы. Можна, з таго часу ў горадзе зарадзілася манера ці звычка (якая перарасла ў традыцыю і захоўваецца дасюль) не завешваць, нават нанач, вокны. Каб прасцей было адсачыць змову ці іншыя падзроныя дзеі гараджан. І тое, што кожны падваконнік упрыгожаны разнастайнымі цацкамі, ракушкамі, статуэткамі, макетамі паруснікаў, свяцільнічкамі (раней — свечкамі), што магло б адцягнуць увагу назіральнікаў, неяк працуе на гэтую версію. Прыхільнікі ішага пункту гледжання тлумачаць традыцыю дэманстрацыйнай адкрытасці пратэстантаў. Як бы там ні было, ды падваконні Візбію — гэта любоўна абладаваная своеасабліва міні-музейчыкі, што вабяць і мілуюць вока.

Зацікавілася вокнамі з падваконнікамі латвійская пісьменніца Андра Манфельдэ. Не маючы фотаапарата, папрасіла мяне зрабіць здымкі для яе будучай кніжкі. Дзякуючы гэтаму занятку, пазнаёміліся мы са шведам, суседам па нашай Nygatan (Новай вуліцы), «пагаварылі» (Андра таксама не ведае ні шведскай, ні англійскай). Прыветлівы знаёмец наступнага дня зайшоў у Цэнтр, каб пабачыцца, ды не застаў нас — і пакінуў ліст на шведскай ды кампютарны пераклад на расійскую мову, які выглядаў так:

«Привет, я живу в черный дом! Дом около 250 лет. Он всегда был окрашен смолы. Дом был принадлежащих семье моей жены

Фота Ф. Г. Г.

более 70 лет, но теперь мы его владельцем. Моя жена родилась в доме. Ранее мы уже жили и работали в Стокгольме, но когда мы были пожилые, чтобы вернуться в Визбию. Был приятно встретиться с вами сегодня, даже если мы не понимаем друг друга так хорошо! Надеюсь, вы хорошо и приятно пребываете здесь в Визбию!

Приветствия. Фредерик.»

Кранутыя такой увагай, мы назаўтра прынеслі яму нейкія сціплыя сувеніры. Фрэдэрык не разгубіўся, у адказ па-майстэрску склаў з кавалкаў паперы і ўручыў нам па арыгінальным арыгамі ў выглядзе сімпатычнай кашулі з гальштукам.

Што датычыць «чорнага дома»... У Візбію сцены будынкаў, галоўным чынам, з вапняку, але ёсць і драўляныя. Раней зрубы канапацілі і пакрывалі, як і чаўны, чорнаю смалою. Прастаяўшы не адну сотню гадоў, яны і цяпер быццам новыя. Будынак Фрэдэрыка — з такіх.

Падчас вандровак нельга было не звярнуць увагу на пашыранасць на востраве нязвычных, мабыць, вельмі старажытных, платоў, жардзіны якіх усталяваны між шэрагу папарных тычак і ўмацаваны без ужывання цвікоў, на адмысловых лазовых перамычках пад вуглом каля 30 градусаў да паверхні глебы. І чалавеку, і зверу няпроста пераадолець незвычайную агароджу. Такая канструкцыя платоў абумоўлена кемнасцю шведаў і пашыранасцю ў лясах ядлоўцу, які моцны і досыць устойлівы супраць гніення. Лес на востраве сустракаўся мне пераважна сасновы, у якім пападаліся елкі, рэдка бярозы, яшчэ радзей асіны, ды амаль спрэс — ядловец. Дрэвы з прычыны малагаўб'я на камяністай платформе — невысокія, на ўзмор'і да таго ж — больш каржакаватыя і нахіленыя вятрамі да сушы. У населеных пунктах пашыраныя ліпы, каштаны, дубы. Уздоўж набыражнай у Візбію і радзей у іншых месцах вострава сустракаюцца дрэвы, падобныя на глог.

Час ад часу каля аўтаатрасы можна было ўбачыць фермерскую гаспадарчую будоўлю, а побач цудоўна дагледжанае поле ці луг-сенажаць, дзе пасвіцца невялікая атара авечак, на вушах якіх замацаваны аднолькавыя прыкметныя «кліпсы». У суседскай атары «кліпсы» іншага колеру. Авечка здавён карміла і апранала мясцо-

вых жыхароў, таму яна — вельмі паважаная тут, знакавая, брэндавая жывёліна. У Візбію часта сустракаюцца любоўна зробленыя, адлітыя з бетону натуральных памераў найсімпатичнейшыя баранчыкі. Імі ўпрыгожваюць асобныя мясціны горада, іх ставяць у якасці далікатнай «цагліны», каб часова ці пастаянна закрыць праезд аўтамабілям... Так што недарэмна выява барана (раней — авечкі) — на сцягу Готланда...

Ля дарог іншым разам трапляліся дробныя статкі коней, панакрываных гунькамі ад дажджу ці холаду. Коней трымаюць тут выключна для язды верхам. Сена ж для іх захоўваюць у запаеных у пластык цюках ці рулонах, якія складваюць прама на сенажацях. Гунькамі, да слова, шведы накрываюць і сабак, якія вельмі выхаваныя, добразычлівыя. Брэху сабакчага ні разу не чуў, не бачыў і бяздомных сабак. Дый катроў таксама. Затое аднойчы, адшоўшы на поўнач ад Візбію кіламетраў 20, не надта далёка ад шашы ўгледзеў сямейства... зубраў, асобін 8-10, якія спакойна, не агароджаныя, адпачывалі на сваім лежбішчы. Паперадзе велічна стаяў і жаваў траву магутны бык-важак. Быццам перанесены сюды лапкі нашай Белавежы... А нека патрапіліся ўзбоч дзве такія нерухомыя авечкі, што здаліся скульптурай. Толькі падумаў: як удала зроблена! Калі адна з іх... варухнулася. А каб цябе!

Неяк пыбаваў па 140-й шашы ў раёне Тофты, натхнёны прайсці яшчэ адну марафонскую дыстанцыю. З інтэрвалам метраў 80 абагналі мяне з тузін бронетранспартэраў, на кожным з якіх сядзеў салдат за буйнакаліберным кулямётам. Пазней на працягу 3-4-х гадзін за лесам уздоўж мора чуліся кулямётныя тра-та-тахі. Вучэнні, мабыць... Працяглы лясны масіў, колькі і йшоў я, быў акантаваны забароннымі таблічкамі, якія папярэдзвалі аб ваеннай зоне. Чуў, у ранейшыя часы Готланд быў напіганваны ракетамі, нацэленымі на СССР. Цяпер, мабыць, неяк інакш...

Так што вайскоўцаў шведскіх нечакана пашэнціла сузіраць, а вось убачыць паліцэйскага... Ну хоць бы нягеглага якога. Хоць як ён выглядае. Ды ўжо хаця б даішніка... Бедныя шведы. Далібог... А мо таму й багатыя, што... Бо кожны жыхар, без сумневу, ведае, як звязца з паліцыяй пры не-

абходнасці. А неабходнасць? Даводзілася ж бываць і ў порце, і ў крамах, і ў кафэ, а найчасцей — у буйным гандлёвым масіве. Дый у блізкіх ці аддаленых вандроўках. І што? Ні п'янтосаў, ні хуліганя, ні аварый... Дзіўныя людзі, гэтыя шведы, дай ім Бог здароўя.

Шведы, маючы 0,15% насельніцтва зямнога шара, выпускае 1% сусветнай прамысловай прадукцыі, вядомая сваімі судна, авія, аўтамабільнымі заводамі, металургіяй (шведская сталь — вышэйшай якасці), займае першае месца ў свеце па вытворчасці шарыка- і ролікападшыпнікаў, славіцца прадукцыяй электратэхнікі і радыёэлектронікі, дрэваапрацоўчай і цэлюлоза-папяровай прамысловасцю і г.д.

А што на Готландзе — абасобленым, спецыфічным шведскім рэгіёне?

Тут людзі ловяць рыбу, здабываюць вапняк, вырабляюць цэмент, будуць, гандлююць, займаюцца фермерствам, працуюць у аўтамайстэрнях, на мініптушкафабрыках, на іншых дробных прадпрыемствах, у тым ліку па перапрацоўцы сельскагаспадарчай прадукцыі. Праблемаў з экалогіяй, лічы, няма. Затое на востраве шмат жывапісных мясцінаў, зручных пляжаў, цудоўных помнікаў гісторыі і культуры, што прыябляе значную колькасць турыстаў. Да іх паслуг створана шырокая сетка гатэляў, баз адпачынку, кемпінгаў, рэстаранаў, кафэ і г.д. У Візбію ёсць тэатр, цудоўная бібліятэка, гісторыка-этнаграфічны музей, карцінная галерэя, процьма старажытнасцяў. Са Стакгольмам і іншымі гарадамі Готланд звязаны паромнымі і авіяцыйнымі лініямі, з востравам Фарэ існуе аўтобусна-паромная сувязь. Так што максімальную колькасць працоўных месцаў стварае турыстычная сфера, яна ж з'яўляецца і галоўнай крыніцай папаўнення дзяржаўнага і мясцовага бюджэтаў.

У Цэнтры пазнаёміўся з пісьменнікамі, прадстаўнікамі Швецыі, Фінляндыі, Нарвегіі, Даніі, Бельгіі, Ісландыі, Польшчы, Нямеччыны, Грэцыі, Літвы, Латвіі і нават Кітая. Асабліва жвава-каларытнымі былі грачанка Агарыца, грэк з Нямеччыны Тэа, дзелавітасцю вылучалася літоўка Паўліна, добразычліваасцю — ісландка Гроа, кітаец Чан... Уявіце, якія наогул тут, у Цэнтры, цудоўныя магчымасці для наладжвання міжнародных

ВАНДРОЎКІ

творчых сувязей для пісьменнікаў і асабліва перакладчыкаў!

Некалькі вечарын-знаёмстваў улаштоўвала адміністрацыя Цэнтра, частуючы нас чароўнымі чырвонымі іспанскімі вінамі і экзатычнымі, няўяўна смачнымі стравамі. Кожны распавядаў пра сябе і слухаў іншых. Задавалі пытанні, жартавалі, смяяліся. Было ўрачыста. Было святочна. Было весела і цікава. Канечне, перакладчыкі дапамагалі мне ажыццяўляць прамую і зваротную сувязь з прысутнымі, аднак... І ўсё ж вельмі прыемна было. А які імпульс матывацыі да вывучэння патрэбных моў!

Сустрэкаліся, знаёміліся, кантактавалі штодзень звычайна мы ва ўтульнай залі, якая служыла нам, кажучы па-флорку, і камбузам, і кают-кампаніяй. Гатавалі, частавалі адзін аднаго, абмяркоўвалі нешта, смяяліся. Дарэчы, камбузная частка абсталявана бездакорна: электрапліты, посудамыечная машына, халадзільнікі, кіпячальнікі, посуд які толькі хочаш, спецыі, бакі для рознага, даруйце, смецця і г.д. Кают-кампанія састаўляючая — вялізны стол з крэсламі, свежыя газеты і часопісы. Тут час ад часу праводзіліся афіцыйныя і звычайныя абеды ці вечарыны. Тут кожны мог і асобна ў лобы час згатаваць нешта, падсілкавацца або і сур'ёзна паесці.

Харчблок суседнічаў з духоўнай часткай корпуса, дзе месцілася бібліятэка на двух паверхах з камп'ютарамі, ксерэкам, пяніна. Там было ціха. Там творцы тварылі...

А ўнізе, у падвале, была саўна, стаялі пральныя машыны.

Спальны корпус — праз дарогу. Але на першым паверсе можна было згатаваць каву ці гарбаты, а на другім стаяў камп'ютар. Вось так...

Балтыйскі Цэнтр быў створаны ў 1993 годзе па ініцыятыве групы пісьменнікаў і перакладчыкаў балтыйскага рэгіёна, якая зарадзілася у іх падчас круізу вакол Еўропы ў 1991 ці 92 годзе. Фінансуецца Цэнтр на 70% з дзяржаўнага бюджэту і на 30% — з гарадскога. Як на нас — дурношце нейкае: кожнаму аплаці дарогу, жылло, харчаванне. Ды яшчэ ж і на сувеніры каб засталася. Задачы табе ніхто ніякі не ставіць, справядзачы не патрабуе. Весяліся, пісала! Гуляй! Гуляй... Прагматычны «захад» гарбеў за ўласнымі ноўтбукамі і цэнтраўскімі кампаніямі. Разважлівая літоўка Паўліна, звярнуўшы ўвагу на мае «злоўжыванні» вандроўкамі, спыталася, хоць як бы й жартам, але і страгавата: а што гэта я [такі-сякі], маўляў, сабе думаю? Набіраюся ўражанняў, кажу, а «раман» потым накрэмзаю... Насамрэч, вельмі прадуктыўна час правёў. І не толькі ў паходах. Нават вершы пісаў, якія тут немагчыма не пісаць. А наконт дурношца... Канешне, нават для замужнай Швецыі ўтрыманне такога Цэнтра ў нешта ўлігае. Ды з другога боку, пішучы брація па вяртанні дае, безумоўна, неblaгі розгалас у СМІ сваіх краін пра Готланд і Візбію, тосцьці — і пра паром, пра Стакгольм, пра матэрыковую Швецыю... Гэта абавязкова прыцягне ў казачны край дадатковую колькасць наведвальнікаў-турыстаў. З палітычнага і культурніцкага боку ўзаемная карысць таксама вялізная і бяспрэчная. А творчае братэрства?

Кастрычнік-лістапад 2010

КАЛЕЙДАСКОП

24 (16)

▶ АНОНС

«ПРАЙДЗІСВЕТ» ВЯРНУЎСЯ З АФРЫКАЙ

Выйшаў сёмы нумар інтэрнэт-часопіса перакладной літаратуры «ПрайдзіСвет», прысвечаны афрыканскай літаратуры і літаратуры пра Афрыку «Finis Africae». У перакладзе на беларускую мову ў часопісе прадстаўленыя творы афрыканскіх пісьменнікаў, як сучаснікаў, так і класікаў, проза і паэзія еўрапейскіх і амерыканскіх аўтараў, тым ці іншым чынам звязаная з «чорным кантынентам», а таксама крытычныя артыкулы і агляды, якія закранаюць праблемы і асаблівасці афрыканскага літаратурнага свету ў беларускім кантэксце.

За савецкім часам, ды і пасля здабыцця Беларуссю незалежнасці літаратуры афрыканскіх краінаў былі прадстаўленыя па-беларуску больш чым сціпла. Выйшла ўсяго некалькі асобных выданняў і крыху невялікіх публікацыяў у газетах і часопісах; многія тэксты перакладаліся праз пасярэдніцтва расійскай мовы. Зусім не было перакладаў з уласна афрыканскіх моваў (адзінае выключэнне — пераклады, зробленыя Уладзімірам Палупанавым з малагасійскай). У новым нумары «ПрайдзіСвета» рэдакцыя выдання палепшыла акрэсленую сітуацыю, адкрываючы чытачам як творы новых і сучасных паэтаў і празаікаў з Нігерыі, Сенегалу, Заходняй Афрыкі, ПАР, Анголы і інш., так і звяртаючыся да творчасці ўжо вядомых аўтараў — нобелеўскіх лаўрэатаў Уоле Шоінкі, Жана-Мары Леклезіё, Дж. М. Кутэе, а таксама лаўрэатаў прэстыжных афрыканскіх літаратурных прэмій. Яшчэ адна адметнасць нумара — першыя беларускія пераклады з мовы афрыкаанс.

Традыцыйна ў інтэрнэт-нумары, апроч уласна перакладаў, крытычных артыкулаў і аглядаў змешчаныя інтэрв'ю (са славацкім пісьменнікам Марэкам Вадасам, беларускім празаікам

і перакладчыкам Альгердам Бахарэвічам, а таксама перакладчыкам яго рамана «Сарока на шыбеніцы» на нямецкую Томасам Вайлерам), пераклады пераможцаў конкурса і чарговы майстар-клас — ад перакладчыка і выдаўца Змітра Коласа, які мае досвед не толькі афрыканскіх перакладаў, але і жыцця на «чорным кантыненте».

З лепшымі «афрыканскімі» старонкамі інтэрнэт-выдання «ПрайдзіСвет» можна будзе пазнаёміцца ў наступным — чэрвеньскім — нумары «Літаратурнай Беларусі».

Прэс-служба СБП

▶ СВЕТ

КНІГІ, НА ЯКІЯ НАЙБОЛЬШ СКАРДЗЯЦЦА Ў ЗША

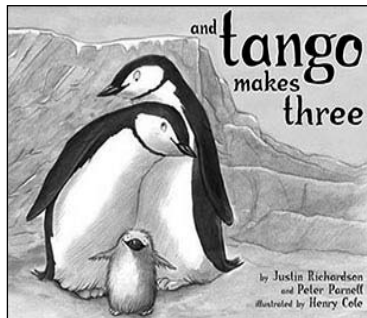
Бібліятэчная асацыяцыя ЗША апублікавала штогадовую дзясятку кніг, на якія часцей за ўсё скардзяцца чытачы: пінгвіны з нетрадыцыйнай арыентацыяй вярнулі лідэрства, класіка прадстаўлена антыўтопіяй «Пра дзівосны новы свет» Хакслі, «Галодныя гульні» Апярэдзілі «Змярканне».

Кніга «З Танга іх трое» Піцера Парнелла і Джасціна Рычардсана вярнула сабе лідэрства ў штогадовым спісе раманаў, на якія больш за ўсё скардзяцца чытачы (складаецца Амерыканскай бібліятэчнай асацыяцыяй (American Library Association, ALA)). Гэтая праца была выдадзена ў 2004 годзе, а апошнія пяць гадоў нязменна прысутнічала ў «лісце нянавісці», прычым не на апошніх ролях: тры гады займала першае месца, і толькі ў мінулым саступіла серыі «раманаў» Лорэн Міраклі («tly», «tfn» і «l8r, g8r»).

Раман заснаваны на рэальнай гісторыі пары імператарскіх пінгвінаў з Нью-Йоркскага запарка, якія воляю лёсаў засталіся без самкі, стварылі ўласную сям'ю і нават выхавалі малага Танга.

Калі іх прыгоды сталі вядомыя, Рой і Сайлоў (так звалі пінгвінаў) сталі кумірамі гей-супольнасці і героямі дзіцячай кнігі «З Танга іх трое», якую абураныя чытачы патрабуюць выключыць са школьных бібліятэк з-за прапаганды гомасексуалізму, непрымальнасці тэмы сярод дзяцей і парэлігійных меркаваннях.

Акрамя таго, чытачы скардзяцца на Шэрмана Алексі (Sherman Alexie), які напісаў «Абсалютна праўдзівы дзёнік індзейца па сумяшчальніцтве» (The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian).

Вокладка кнігі «З Танга іх трое» Піцера Парнелла і Джасціна Рычардсана

Напісаны ад асобы індзейца-спокана раман пра яго жыццё ў свеце «бледнатварых» вінавацяць у брыдаслоўі, расізме, непрыстойнасці ды іншых не вельмі «дзіцячых» рэчах. Цікава, што ў 2007 годзе тая кніга атрымала Нацыянальную кніжную прэмію ЗША ў катэгорыі «дзіцячая літаратура».

Сёлета спіс абнавіўся даволі сур'ёзна. Акрамя леташняга лідэра з яго зніклі такія класічныя творы, як «Забіць перасмешніка» Харпер Лі або «Над прорвай у жыцце» Дж. Сэлінджэра. У гэтую кампанію патрапіла і кніга «Цяжасці жыцця ізгоя» (The Perks of Being a Wallflower) Стыва Чборскі, нягледзячы на тое, што яна застаецца на слыху: аўтар вырашыў стаць рэжысёрам, а ў экранізацыю (фільм павінен з'явіцца ў 2012 годзе) запрасіў акторку Эму Ўотсан, вядомую дзякуючы фільмам пра Гары Потэра.

На патэрыяну, дарэчы, за мінулае дзесяцігоддзе скардзіліся часцей за ўсё — у асноўным па рэлігійных прычынах.

Але без класікі спіс ALA не застаўся: сёлета ў яго ўпершыню патрапіла антыўтопія Олдаса Хакслі «Пра дзівосны новы свет», кнігу пра гадоўлю людзей на чалавекафабрыках з ляянкамі і расізмам.

Трылогія «Галодныя гульні» Сьюзан Коллінз патрапіла ў спіс адразу на пятае месца дзякуючы

адкрытым сценам гвалту і сэксу. Не падыходзіць яна, па меркаванні чытачоў, і для абранай узроставай групы: галоўным героям раманаў усяго 16 гадоў, а яны праводзяць час у забойствах сваіх аднагодкаў ды прызнаннях у каханні. Цяпер пра кнігі Коллінз гавораць шмат: задуманая іх экранізацыя, а на галоўную ролю абраная ўзыходзячая зорка Галівуда Джэніфер Лоурэнс. Выхад карціны заплававаны на 2012 год.

Сага Стэфані Майер «Змярканне», якая летась здолела прабіцца ў першую пяцёрку «антыспіса», гэтым разам апынулася на мяжы вылету і заняла толькі дзясятае месца. Чацвёртае ж месца дасталося «Амфетаміну» (Crank) Эллен Хопкінс за прапаганду наркотыкаў, ляянкі і распушту: у кнізе распавядаецца пра маладую дзяўчыну, якая пад дзеяннем вынесенага ў нозоў рэчыва была згвалтаваная сваім жа сябрам, зацяжарыла і затым адна гадавала дзіцё.

Але не варта думаць, што скаргі на кнігі з'яўляюцца ў ЗША агульнапрынятай з'явай. Супрацоўнікі бібліятэчнай асацыяцыі падлічылі, што за 20 гадоў выдзена статэстыкі яны атрымалі каля 10 тысячаў лістоў, большасць з якіх напісалі бацькі. У 2010 годзе скаргаў было ўсяго 348 — менш было толькі ў 1990-м, калі сістэма толькі арганізоўвалася.

Акрамя таго, ALA не мае права нешта забараняць. «Мы падтрымліваем права кожнага чытача выбіраць кнігі для сябе або сваёй сям'і. Тым, хто скардзіцца на якую-небудзь кнігу, нельга даваць магчымасць абмяжоўваць права іншых чытачоў на доступ да таго або іншага твору», — заявіла дырэктар офіса інтэлектуальнай волі ALA Барбара Джонс.

Ірап Караў

Паводле <http://www.gazeta.ru>

▶ СТАЛІЦА

МІНСК УЛІТАРАТУРВАЕЦЦА. ПАСМЯРОТНА...

У Мінску з'явіцца вуліцы імя пісьменнікаў Яна Баршчэўскага (пісаў у XIX стагоддзі), Уладзіміра Дубоўкі (28 гадоў правёў у сталінскіх лагерах і высылцы) і народнага пісьменніка Беларусі Івана Навуменкі.

Такое рашэнне 29 красавіка прыняла Камісія па назвах і перайменаванні вуліц, праспектаў ды плошчаў Мінска. Аб гэтым паведаміў «nп.by» сябра камісіі кандыдат гістарычных навук Іван Сацукевіч.

Паводле яго слоў, гэтыя вуліцы будучы знаходзіцца ў новым мікрараёне, які прапануецца назваць Хмарынскія Пасекі і плануецца збудаваць паміж былым пасёлкам Навінкі і былой вёскай Зацень.

Акрамя таго, вуліцу Чацвёртае транспартнае кальцо, якая знаходзіцца паміж праспектам Дзяржынскага і чыгункай Мінск-Брэст, вырашана назваць у гонар літоўскага мастака і кампазітара Мікалоюса Чурленіса, цецца якога родам з-пад Мінска — з былой вёскі Пятроўшчына, што знаходзілася побач з гэтай вуліцай, сказаў навуковец.

У назвах мінскіх вуліцаў загучаць і імёны з прозвішчамі беларускіх мастакоў Івана Хруцкага і Пятра Сергіевіча, а таксама музычнага дзеяча Генадзя Цітовіча.

Цягам апошніх гадоў геаграфічна ўвекавечаныя ў сталіцы беларускія народныя пісьменнікі Пімен Панчанка, Кандрат Крапіва і Янка Брыль.

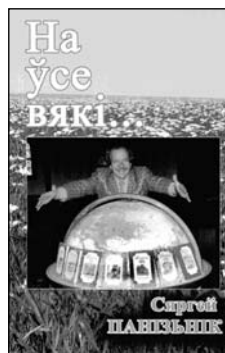
Па-ранейшаму «няма месца» ў Мінску (як і ва ўсёй Беларусі) праспектам ці вуліцам імя народных пісьменнікаў Васіля Быкава ды Івана Шамякіна...

▶ ПАЛІЦА

ШМАТМОЎНАЯ КНІГА СЯРГЕЯ ПАНІЗЬНІКА

Сяргей Панізьнік. На ўсе вякі... Зборнік вершаў на беларускай мове і ў перакладах на англійскую і французскую мовы. — Мінск: Выд. В. Хурсік, 2011. — 174 с.

«На ўсе вякі...» — так называецца новы — праілюстраваны лірычнай цеплынёй, душэўнай цеплынёй і светлымі фотаздымкамі — паэтычны зборнік Сяргея Панізьніка. Кнігу складаюць вершы беларускага паэта на беларускай мове, а таксама пераклады яго твораў на англійскую і французскую мовы, зробленыя Дагмар Т. Уолкат, Аленай Таболіч і Нінай Дзявольскай.

Аснову незвычайнай кнігі склалі выявы славутых дзеячаў беларускай і польскай гісторыі, якія стварылі званы мастак Алякс МаРа (па-сутнасці, унікальная выстава «Постаці, або на Ростанях гісторыі»), а таксама эсэ-прадмова «Слова пра настаўніка і сябра» ды кароткія біяграфіі да герояў карцін Уладзіміра Сіўчыкава па-беларуску,

па-польску і ангельску. Еўфрасіння Полацкая, Міндоўг, Альгерд, Вітаўт Вялікі, Жыгімонт, Скарына, Баторый, Цяпінскі, Сапега, Радзівілы, Агінскі, Касцюшка, Міцкевіч, Манюшка, Каліноўскі ды іншыя дзеячы культурніцкага, грамадскага і нацыянал-вызваленчага рухаў спазіраюць скрозь прызму гісторыі на чытачоў кнігі — найлепшага падарунка, які прэзентуе нашу Беларусь і на сваёй зямлі, і за яе межамі.

Прадмову да кнігі напісаў Міхась Скобла.

ВІДАРЫСЫ НАЦЫЯНАЛЬнай ПАМЯЦІ

Алякс МаРа, Уладзімір Сіўчыкаў. Рыцары Пагоні і Арла. — Мінск: Рыдыёлаплюс, 2011. — 68 с., іл.